THE TIMES

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

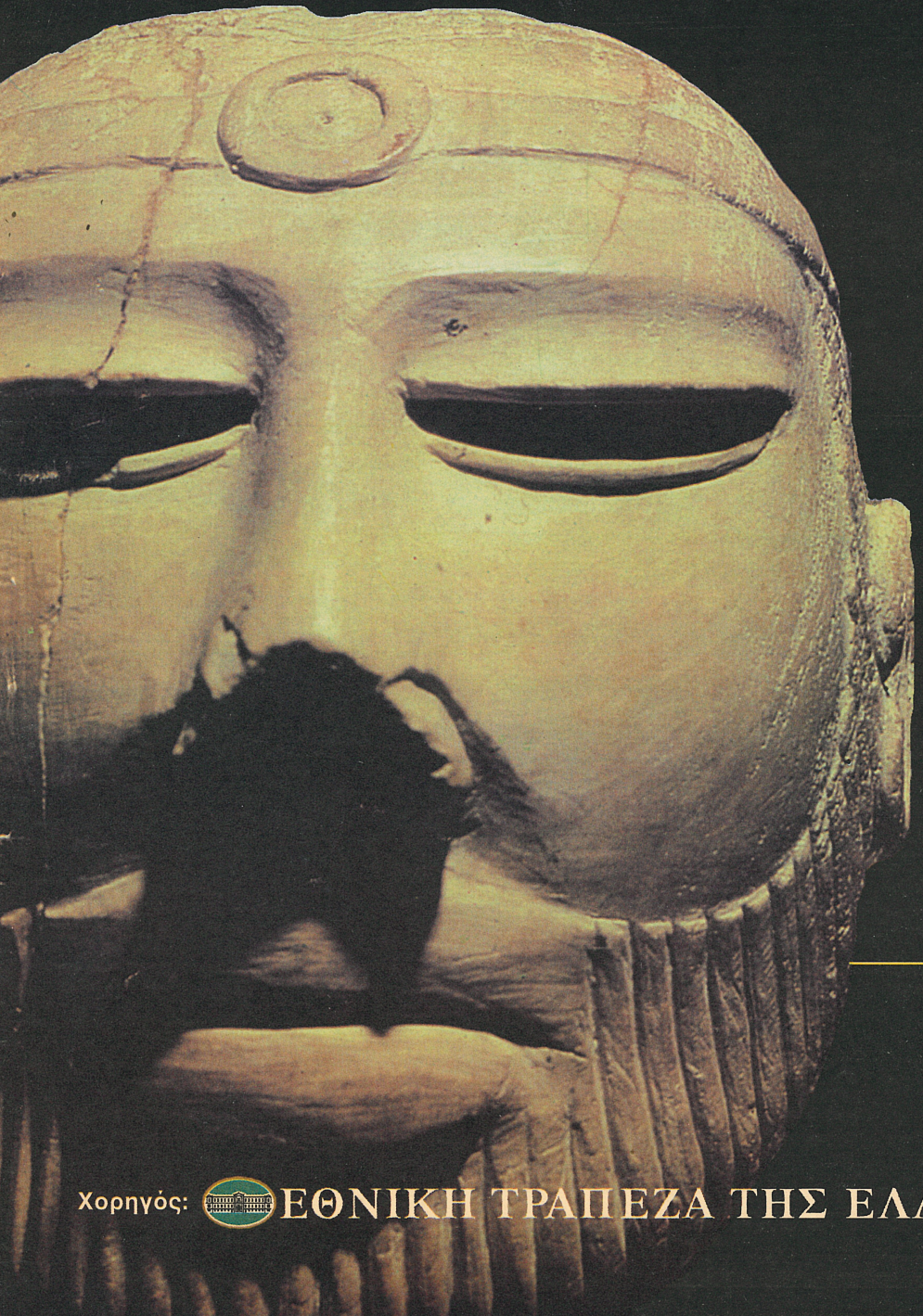

6 ΝΟΤΙΑ ΑΣΙΑ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Χορηγός: ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

THE TIMES

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΝΟΤΙΑ ΑΣΙΑ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Επιμέλεια: Dr. Chris Scarre

6
Νότια Ασία

Περιεχόμενα

Εισαγωγή σελ. 4

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ 6
Προϊστορική Ινδία *χάρτης* 6
Μεργκάρ: ένα πρώιμο αγροτικό χωριό *σχεδιάγραμμα* 6
Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥ 7
Η γεωργία στην Κοιλάδα του Ινδού *χάρτης* 7
Μοχένζο Ντάρο: πόλη του Ινδού *σχεδιάγραμμα* 8
ΟΙ ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ 8
Η αυτοκρατορία των Μαουρία *χάρτης* 9
Η Ινδία και ο περίγυρός της *χάρτης* 9
Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΑΟΥΡΙΑ 9
Οι αρχαίες αυτοκρατορίες της Ινδίας *χάρτης* 10
Η ΙΝΔΙΑ ΣΤΟΝ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΚΟΣΜΟ 10
Οι ναοί της Αζάντα *σχεδιάγραμμα* 11
Η Ινδία υπό το σκήπτρο των Γκούπτα *χάρτης* 11
ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ 12
Βουδιστικά μνημεία *σχεδιάγραμμα* 12
Η βουδιστική Ινδία *χάρτης* 13
Η εξάπλωση του βουδισμού *χάρτης* 13

Εικονογράφηση και χάρτες από:

- THE TIMES ATLAS OF THE WORLD HISTORY
- PAST WORLDS: THE TIMES ATLAS OF ARCHAEOLOGY

Διεύθυνση σύνταξης: Andrew Heritage, Elizabeth Wyse.
Ερευνα εικονογράφησης: Rosemary Aspinwall.

Μετάφραση και επιμέλεια των ελληνικών κειμένων έγινε από ομάδα συνεργατών της «Καθημερινής», αποτελούμενη από τους: Απόστολο Ηλιάδη, Δημήτρη Κοσμίδη, Μαριλίζα Μητσού και Κώστα Παπαντωνόπουλο. Επεξεργασία χαρτών και σελιδοποίηση ατελιέ «Καθημερινής»: Γ. Νικολαΐδης.

Πηγές εικονογράφησης: *εξώφυλλο* The MacQuitty International Photographic Collection· σ. 4-5 Ann & Bury Peerless Slide Resources & Picture Library· σ. 7 *Α-Β* J.-F Jarrige, Musée Guimet, Παρίσι· σ. 8 *επάνω* The MacQuitty International Photographic Collection· σ. 9 *Α* The MacQuitty International Photographic Collection, *Β* Josephine Powell, Ρώμη, *Γ-Δ* Robert Harding Picture Library· σ. 11 *Α* Michael Holford/ Βρετανικό Μουσείο, *Β* Ann & Bury Peerless Slide Resources & Picture Library, *Γ* Dr Chris Scarre, *επάνω* Robert Harding Picture Library· σ. 12 *Α* Βρετανικό Μουσείο, *επάνω αριστερά* Robert Harding Picture Library, *επάνω δεξιά* Douglas Dickings, *αριστερά* Brian Brake, John Hillelson Agency

Πρώτη έκδοση ως ένθετο *The Times* 1989.

© Times Books Limited, 16 Golden Square, London W1R 4BN.

Χορηγός:

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εξώφυλλο: προτομή ενός άνδρα, ιερέα-βασιλιά ή θεότητας, από την κάτω πόλη του Μοχένζο Ντάρο, περ. 2100 π.Χ.

Εισαγωγή

Οι πολιτισμοί της Νότιας Ασίας, ιδίως εκείνων των περιοχών της εκτεταμένης ινδικής επικράτειας που σήμερα καταλαμβάνονται από τα κράτη Σρι Λάνκα, Πακιστάν, Μπαγκλαντές και Ινδία, κατέχουν στην ευρωπαϊκή συνείδηση ανώτερη θέση από κάθε άλλον πολιτισμό της Ασίας. Η πλούσια πολιτισμική μάζα, που αποτέλεσε το «κόσμημα του στέμματος» της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, αποδείχθηκε πιο ελαστική και πιο ανθεκτική απ' όλους τους λαούς με τους οποίους χρειάστηκε να συνδιαλλαγούν οι Βρετανοί στα χρόνια της σύστασης της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η Βρετανία απλώς σημείωσε μεγαλύτερη επιτυχία, σε σχέση με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη, στην προσπάθειά της να αποσπάσει τον έλεγχο της γεωγραφικής αυτής περιοχής.

Τον 17ο αιώνα, όλες οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις που εκδήλωσαν επεκτατικές τάσεις, είχαν καθιδρύσει εμπορικούς σταθμούς στην Ινδία και στην Κεϋλάνη και είχαν ευρύτατες συναλλαγές με τους τοπικούς ηγέτες. (Ο πορτογαλικός θύλακας στο Ντιού επανήλθε μάλιστα στον ινδικό έλεγχο μόλις το 1961, 14 χρόνια αφότου η Ινδία, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, είχε ήδη εξασφαλίσει από τους Βρετανούς την ανεξαρτησία της.) Η μακρόχρονη ευρωπαϊκή εμπλοκή στην περιοχή αυτή αποδείχτηκε και δύσκολη και διδακτική, κυρίως λόγω της πολυσύνθετης πολιτισμικής παράδοσης που χαρακτήριζε τους λαούς της Νότιας Ασίας.

Πολλά από τα λαμπρά μνημεία που συνδέουμε σήμερα με την Ινδία -αν και όχι όλα- ανήκουν στην περίοδο της ισλαμικής κυριαρχίας των Μογγόλων (1526 μ.Χ.). Ωστόσο οι βαθιές πολιτισμικές ρίζες και οι παραδόσεις που είναι στενά συνυφασμένες με τις άλλες δύο βασικές θρησκείες της περιοχής, τον ινδουισμό και τον βουδισμό, και που δημιούργησαν τόσα σοβαρά προβλήματα και τόσες αντιφάσεις στην κοινωνία της Νότιας Ασίας έχουν την αφετηρία τους στο απώτατο παρελθόν.

Οι πόλεις του Ινδού

Οι παλαιότεροι πολιτισμοί της ινδικής επικράτειας γεννήθηκαν στην κοιλάδα του Ινδού γύρω στο 2500 π.Χ. Στην κοιλάδα αναπτύχθηκαν περίπου εκατό κωμοπόλεις και δύο μεγάλες πόλεις -η Χαράππα και το Μοχέντζο Ντάρο- που είχαν υπό τον έλεγχό τους εκτάσεις κατά πολύ μεγαλύτερες από κάθε άλλον αρχαίο πολιτισμό: πάνω από ένα εκατομμύριο τετραγωνικά χιλιόμετρα. Καθοριστικός παράγοντας για τον πολιτισμό του Ινδού, όπως και για τους αντίστοιχους πολιτισμούς της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας, με τους οποίους παρουσιάζει πολλές ομοιότητες, ήταν ο ποταμός του. Οπως ο Νείλος, ο ποταμός Ινδός με τις ετήσιες πλημμύρες του κατακλύζει μεγάλες εκτάσεις και εναποθέτει γόνιμη λάσπη. Χάρη σε αυτό το τεράστιο γεωργικό δυναμικό αναπτύχθηκε στον Ινδό η ζωή των πόλεων. Η βασική σοδειά ήταν το σιτάρι και το κριθάρι, που η σπορά τους γινόταν την άνοιξη, όταν υποχωρούσαν τα νερά της πλημμύρας, και η καλλιέργειά τους απαιτούσε ελάχιστη προσπάθεια. Σε ορισμένες περιοχές καλλιεργούσαν και ρύζι, μολονότι αυτό το προϊόν απέκτησε τη σημασία βασικής τροφής μετά την επέκταση των οικισμών στον μέσο και κάτω Γάγγη, το 1500 π.Χ. Ενα κομμάτι βαμβακερού υφάσματος, που βρέθηκε στο Μοχένζο Ντάρο, είναι το παλαιότερο τεκμήριο για τη χρήση βαμβακερών υφασμάτων σε ολόκληρο τον Παλαιό Κόσμο -άλλωστε το βαμβάκι εξακολουθεί να αποτελεί σήμερα το κύριο υφαντουργικό προϊόν της Ινδίας. Οι λαοί του πολιτισμού του Ινδού εξέτρεφαν επίσης κάθε λογής οικιακά ζώα, μεταξύ άλλων καμπουρωτά βόδια, υδροβούβαλους και ελέφαντες, που τα θεωρούμε και σήμερα αναπόσπαστα στοιχεία της ινδικής υπαίθρου.

Ελάχιστα γνωρίζουμε, δυστυχώς, για την κοινωνική και πολιτική οργάνωση του πολιτισμού του Ινδού, ή για τις θρησκευτικές του δοξασίες. Ωστόσο, σε μεταγενέστερη εποχή η Ινδία έμελλε να είναι η γενέτειρα δύο από τις σπουδαιότερες θρησκείες στον κόσμο -του ινδουισμού και του βουδισμού- καθώς και πολλών φημισμένων σοφών. Η σχετική φήμη της Ινδίας είναι πανάρχαιη: όταν ο Μέγας Αλέξανδρος έφθασε το 327 π.Χ. στα σύνορα της Ινδίας, κάλεσε κοντά του ινδούς σοφούς για να του εκθέσουν τη φιλοσοφία τους. Επιπλέον, η επίδραση του ινδικού πολιτισμού ανά τον κόσμο ασκήθηκε σε μεγάλο βαθμό χάρη στη διάδοση του ινδουισμού και του βουδισμού, και κυρίως με τη μεγάλη εξάπλωση του βουδισμού. Γραπτά τεκμήρια φανερώνουν ότι τα ειδικευμένα ιερατεία αποτελούσαν σημαντικό γνώρισμα του πρώιμου πολιτισμού στη Μεσοποταμία και την Αίγυπτο, αλλά για τον αρχαίο πολιτισμό του Ινδού οι πηγές είναι πολύ λιγότερο σαφείς. Στον Ινδό η γραφή, που ώς τις μέρες μας δεν έχει ακόμη αποκρυπτογραφηθεί, ήταν σε χρήση μόνο για σύντομες επιγραφές σε σφραγιδόλιθους, φυλαχτά και άλλα μικρά αντικείμενα. Ωστόσο, το Μεγάλο

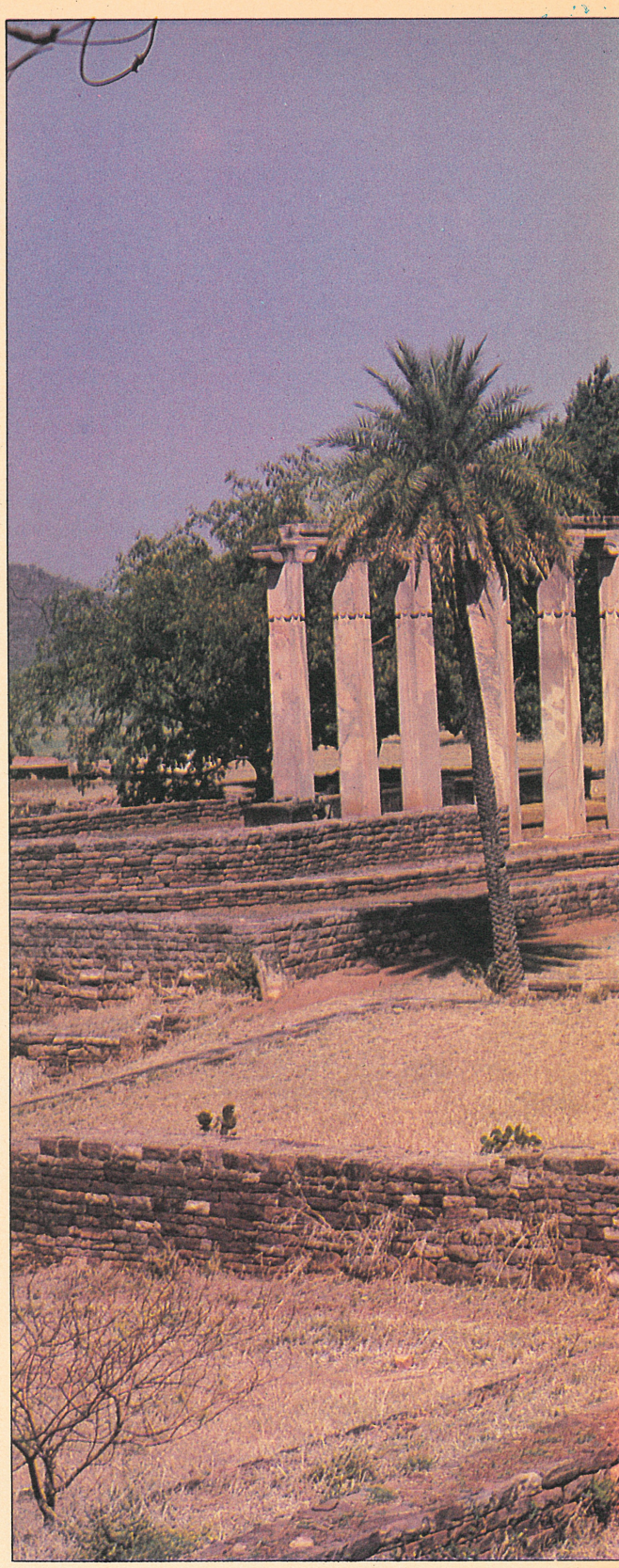

Λουτρό στην ακρόπολη του Μοχένζο Ντάρο υποδηλώνει τη σημασία που πρέπει να είχαν οι εξαγνιστικές ιεροτελεστίες, παρέχοντας έτσι τον μοναδικό, αν και αβέβαιο, συνδετικό κρίκο με τον μεταγενέστερο ινδουισμό. Το Λουτρό και το γειτονικό κτίσμα της λεγόμενης «σχολής» πρέπει να εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της ανώτερης ιερατικής τάξης.

Ινδουισμός και βουδισμός

Δεν είναι διόλου βέβαιο ότι θα δειχθεί ποτέ πειστικά η σύνδεση της θρησκείας που πρέσβευε ο πολιτισμός του Ινδού με τον μεταγενέστερο ινδουισμό. Σύμφωνα με τη συμβατική ιστορική άποψη, μετά την κατάρρευση των πόλεων του Ινδού ένας νέος λαός έκανε την εμφάνισή του στη Νότια Ασία και -αν η θεωρία αυτή ευσταθεί- οι νέοι κάτοικοι πρέπει να εξάλειψαν πολλά ίχνη της προγενέστερης θρησκείας. Ο ινδουισμός, όμως, είναι εξαιρετικά περιεκτικός και πολυσύνθετος: περιλαμβάνει τη χορτοφαγία και την ανθρωποθυσία, τον ασκητισμό και τα όργια, λατρείες που εκφράζονται με όλο τον πλούτο των εξωτερικών τύπων και όλη την αφοσίωση του εσωτερικού διαλογισμού, τις αφελείς δοξασίες των χωρικών και τη σκοτεινή λογική των φιλοσόφων. Ο ινδουισμός, όπως δηλώνει η ίδια η ονομασία του, είναι, απλούστατα, η θρησκεία του λαού της Ινδίας. Ετσι, η ιστορική του προέλευση, κατά πόσον μεταφέρθηκε στην Ινδία από άλλη χώρα ή κατά πόσον έχει αφομοιώσει δόγματα και πρακτικές που ανάγονται στην εποχή του πολιτισμού του Ινδού, είναι ερωτήματα στα οποία πολύ δύσκολα μπορεί να δοθεί ικανοποιητική απάντηση.

Μολονότι ο ινδουισμός θεωρείται η αρχαιότερη από τις

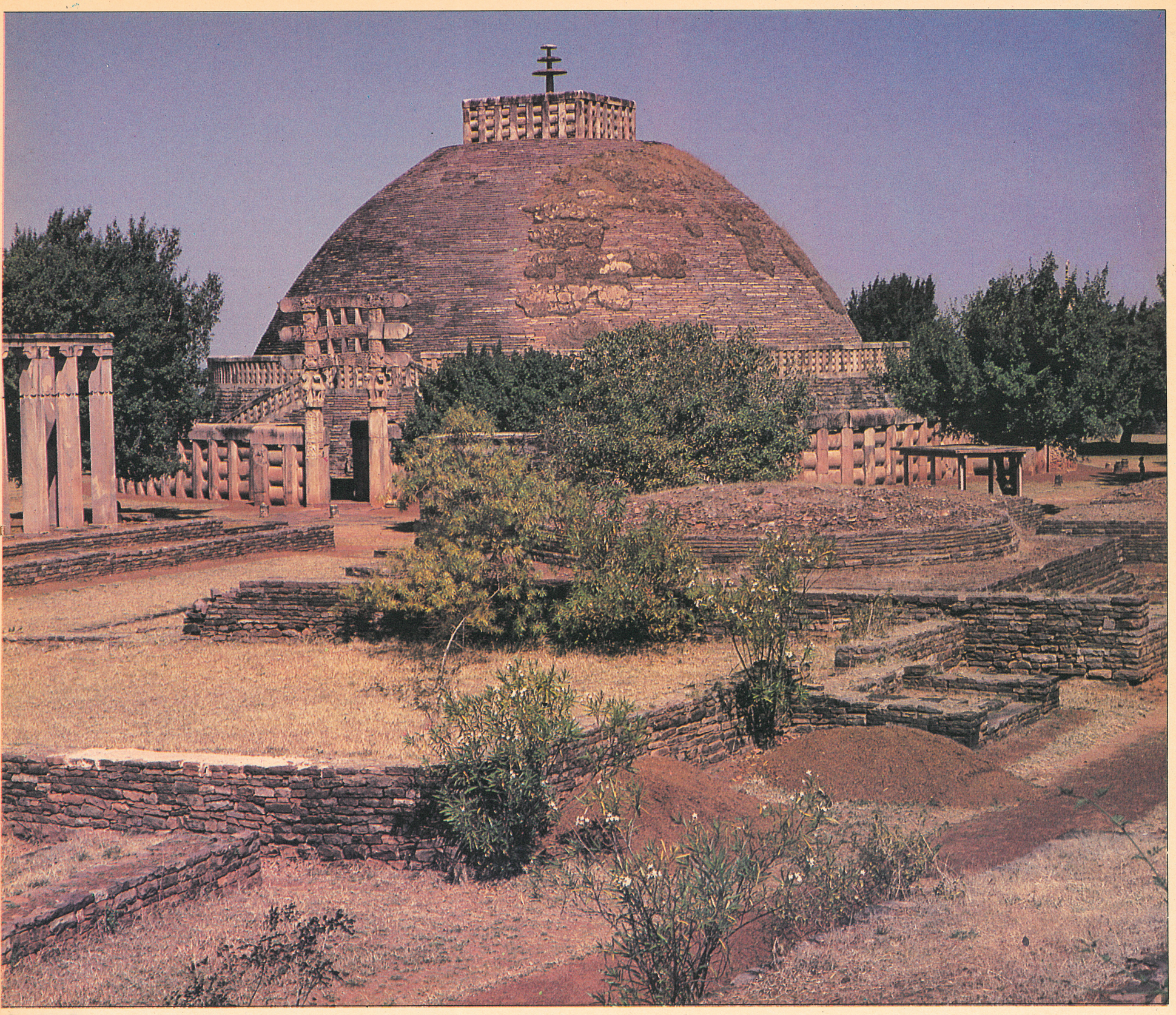

Επάνω: *Η Μεγάλη Στούπα, τμήμα του περιτειχισμένου βουδιστικού συμπλέγματος στο Σανσί, Μαντύα Πραντές, 3ος-1ος αιώνας π.Χ.*

μεγάλες παγκόσμιες θρησκείες, ο βουδισμός έχει αφήσει στην Ινδία τα αρχαιότερα λείψανα. Ο βουδισμός θεμελιώθηκε πριν από 2.500 χρόνια περίπου στη βορειοανατολική Ινδία από τον Σιντάρτα Γκαουτάμα, τον Βούδα ή «πεφωτισμένο», που έζησε μεταξύ 563 και 483 π.Χ. Κύρια επιδίωξη του βουδισμού είναι να επιτύχει τη λύτρωση από τον απέραντο κύκλο δοκιμασίας και αναγέννησης που είναι η τιμωρία για τα αδικήματα των προηγούμενων ζωών. Αυτή η λύτρωση εξασφαλίζεται με ενάρετα έργα, πειθαρχία και διαλογισμό, ενώ ο απώτερος στόχος είναι η κατάκτηση της τέλειας φώτισης ή *νιρβάνα*. Την πνευματική οδό την έχει χαράξει η θρυλική ζωή του ίδιου του Γκαουτάμα. Μετά το θάνατό του, μια ομάδα μαθητών του καθίδρυσε ένα μοναστικό τάγμα και άρχισε να συγκεντρώνει τα κηρύγματα του Βούδα. Οι βουδιστικές θρησκευτικές ομάδες χωρίστηκαν βάσει ορισμένων αρχών. Ο *Θεραβάδα* ή βουδισμός του νότου, που εξαπλώθηκε στην Ταϊλάνδη και την Ινδοκίνα, επικεντρώθηκε στην ατομική πειθαρχία των μοναχών, ενώ ο *Μαχαγιάνα* ή βουδισμός του βορρά είχε καθολικότερο χαρακτήρα και υπογράμμιζε την υπερφυσική υπόσταση των Βούδα και Μποντισάτβας (ημιθεϊκών υπάρξεων που βοηθούν τους θνητούς να κερδίσουν τη σωτηρία). Αυτή η μορφή βουδισμού διαδόθηκε κυρίως στην Κίνα, την Ιαπωνία και την Ανατολική Ασία. Μοναστήρια και μοναχοί αποτέλεσαν ενιαίο κομμάτι του βουδισμού: αρχικά οι μοναχοί ήταν πλάνητες που ζητιάνευαν την τροφή τους, αλλά σταδιακά τα μοναστήρια από καλύβες εξελίχθηκαν σε σημαντικά οικήματα.

Τα πρώτα βουδιστικά μνημεία χρονολογούνται από τον 3ο αιώνα π.Χ., όταν ο Ασόκα, ο αυτοκράτορας των Μαουρία της Ινδίας, κατασκεύασε σε όλη την αυτοκρατορία μεγάλους λίθινους κίονες, που είχαν στην κορυφή τους μορφές ζώων και τον Τροχό του βουδιστικού νόμου, και έκτισε στούπες -σπουδαιότερη ήταν η στούπα του Σανσί. Οι βασικές μορφές της πρώιμης βουδιστικής τέχνης ήταν πρωτίστως συμβολικές απεικονίσεις σκηνών από τη ζωή του Γκαουτάμα. Με την ανάπτυξη του δόγματος Μαχαγιάνα, τον 1ο αιώνα μ.Χ., που υποσχόταν καθολική σωτηρία, άρχισαν να εμφανίζονται εικόνες του Βούδα με ανθρώπινη μορφή, ιδίως στην κεντρική Ινδία, όπου ο Βούδας εμφανίζεται να προσεύχεται ή να διαλογίζεται. Η ίδια η κατασκευή ομοιωμάτων θεωρείτο αξιέπαινο έργο, γι' αυτό στα εδάφη όπου εξαπλωνόταν ο βουδισμός οι εικόνες αυτές επαναλαμβάνονταν σε μεγάλο αριθμό και αρκετές σώζονται έως σήμερα, εκφράζοντας την επικράτηση και τη διάδοση του βουδισμού.

Οι αιώνες της κυριαρχίας του βουδισμού στη βόρεια Ινδία μπορεί να θεωρηθούν η δεύτερη χρυσή εποχή του ινδικού πολιτισμού, που έμελλε να έχει εμφανέστερη και πιο μακροχρόνια απήχηση απ' ό,τι ο σκοτεινός κόσμος του πολιτισμού του Ινδού 2.000 χρόνια νωρίτερα. Τα αρχαιότερα πέτρινα μνημεία της Ινδίας είναι βουδιστικά, και οι κανόνες της ινδικής τέχνης καθιερώθηκαν εκείνην ακριβώς την περίοδο. Τους βουδιστικούς αιώνες σημειώνεται επίσης άνθηση της αστικής ζωής και του εμπορίου, χάρη στο οποίο ο βουδισμός ταξίδεψε από την οδό της μετάξης ώς την Κίνα και από θαλάσσιους δρόμους ώς τη Νοτιοανατολική Ασία και την Ινδονησία. Η εμπορική δραστηριότητα των Ινδών επέδρασε καθοριστικά στην πολιτισμική ζωή της Νοτιοανατολικής Ασίας. Σε πρόσφορες τοποθεσίας δημιουργήθηκαν λιμάνια, όπου εγκαταστάθηκαν ινδοί έμποροι και με επιγαμία συγχωνεύθηκαν με τον τοπικό πληθυσμό. Η διαδικασία αυτή συνετέλεσε στην περαιτέρω εξάπλωση της ινδικής κουλτούρας, και αυτοί οι μικροί εμπορικοί οικισμοί μετατράπηκαν εντέλει σε ινδο-βουδιστικά βασίλεια, τα παλαιότερα κράτη της Νοτιοανατολικής Ασίας. Ωστόσο, οι ρίζες αυτής της εντυπωσιακής θρησκευτικής και πολιτισμικής άνθησης πρέπει να αναζητηθούν στους αρχαίους πολιτισμούς της Νότιας Ασίας.

Οροι που χρησιμοποιούνται στο κείμενο

Εκφορικό σύστημα Τεχνική για την κατασκευή στέγης με διαδοχικά στρώματα από πλίνθους ή πλάκες, έτσι ώστε κάθε στρώμα να εξέχει λίγο περισσότερο από το προηγούμενο έως ότου σχηματισθεί μια κυρτή ή θολωτή οροφή.

Μικρόλιθος Μικρό πέτρινο εργαλείο σε σχήμα αιχμής ή δοντιού, που χρησιμοποιείται σε σύνθετα κυνηγετικά όπλα, όπως καμάκια και τόξα.

Παγόδα Βουδιστικός πολυόροφος ναός με μορφή πύργου, συνήθης στην Ανατολική Ασία.

Στούπα Βουδιστικό μνημείο της Νότιας Ασίας σε σχήμα ημισφαιρικού τύμβου από πλίνθους ή πέτρα, που περιέχει τάφους ή λείψανα και αποτελεί συχνά την εστία του μοναστηριού.

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στη Νότια Ασία έχουν ζήσει άνθρωποι τουλάχιστον επί ένα εκατομμύριο χρόνια. Πέτρινα εργαλεία των παλαιότερων κατοίκων, που ζούσαν από το κυνήγι και τη συλλογή άγριας τροφής, βρέθηκαν στους λοφίσκους του Πουνζάμπ, στις κοιλάδες του Σοάν και του Μπεάς, και στο νότο ώς το Μαντράς. Οπως σε όλους τους μεγάλους πολιτισμούς, η αγροκαλλιέργεια έδωσε το κλειδί της ανάπτυξης, εξασφαλίζοντας στον άνθρωπο μεγαλύτερο έλεγχο του περιβάλλοντός του και επιτρέποντας στους πληθυσμούς να αναπτυχθούν εκατό ή και χίλιες φορές περισσότερο απ' ό,τι το κυνήγι και η συλλογή τροφής. Η ίδια η ρίζα της λέξης «πολιτισμός» τη συνάπτει με την έννοια της πόλης, και οι πόλεις δεν θα μπορούσαν ποτέ να αναπτυχθούν χωρίς την αγροκαλλιέργεια. Οταν οι κυνηγοί και οι συλλέκτες άρχισαν να καλλιεργούν εκτάσεις και να εκτρέφουν οικιακά ζώα, είχε ήδη διανυθεί το πρώτο στάδιο για τη διαμόρφωση του πολιτισμού της Νότιας Ασίας.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΙΝΔΙΑ
Την εποχή του λίθου, ελάχιστες περιοχές της Ινδίας ήταν εντελώς ακατοίκητες. Ίχνη πρωτόγονων ανθρώπων σε διάφορα στάδια ανάπτυξης βρέθηκαν στην κοιλάδα του Γάγγη και γύρω από το Μαντράς, καθώς και στα βορειοδυτικά. Οταν εμφανίστηκε η γεωργία, υπήρχαν ήδη στην Ινδία, σχεδόν σε κάθε περιοχή, πληθυσμοί κυνηγών-συλλεκτών. Οι ανεξάρτητες αυτές ομάδες πέρασαν στη φάση της γεωργίας χωρίς να επηρεαστούν από ιδέες και ανθρώπους άλλης επικράτειας.

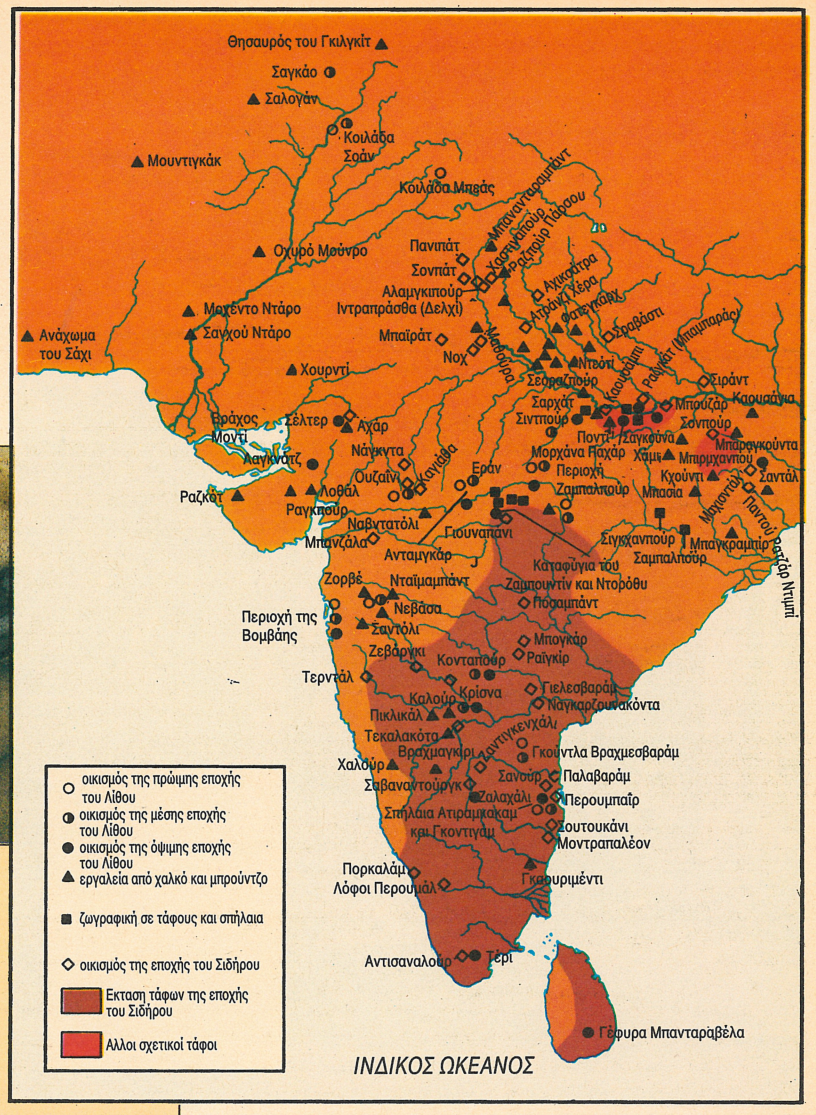

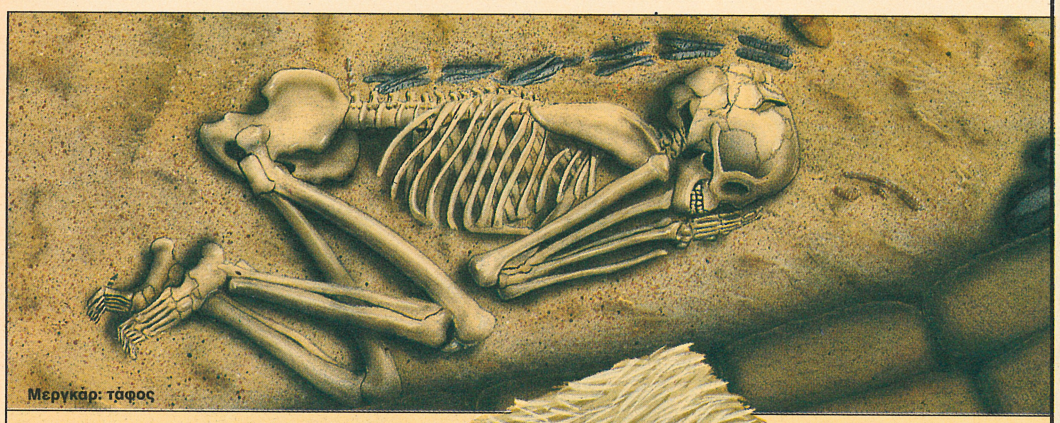
Μεργκάρ: τάφος

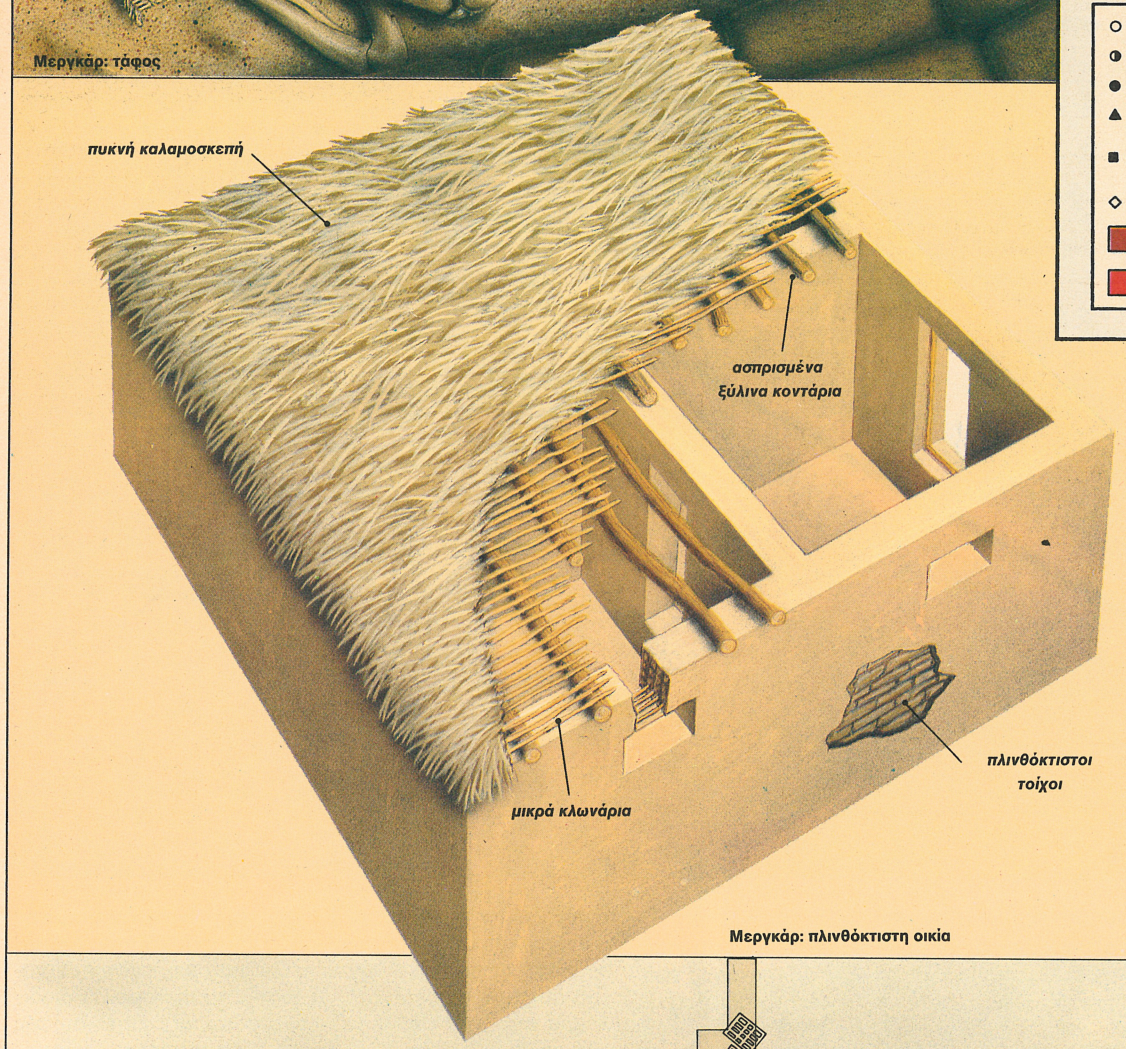

Μεργκάρ: πλινθόκτιστη οικία

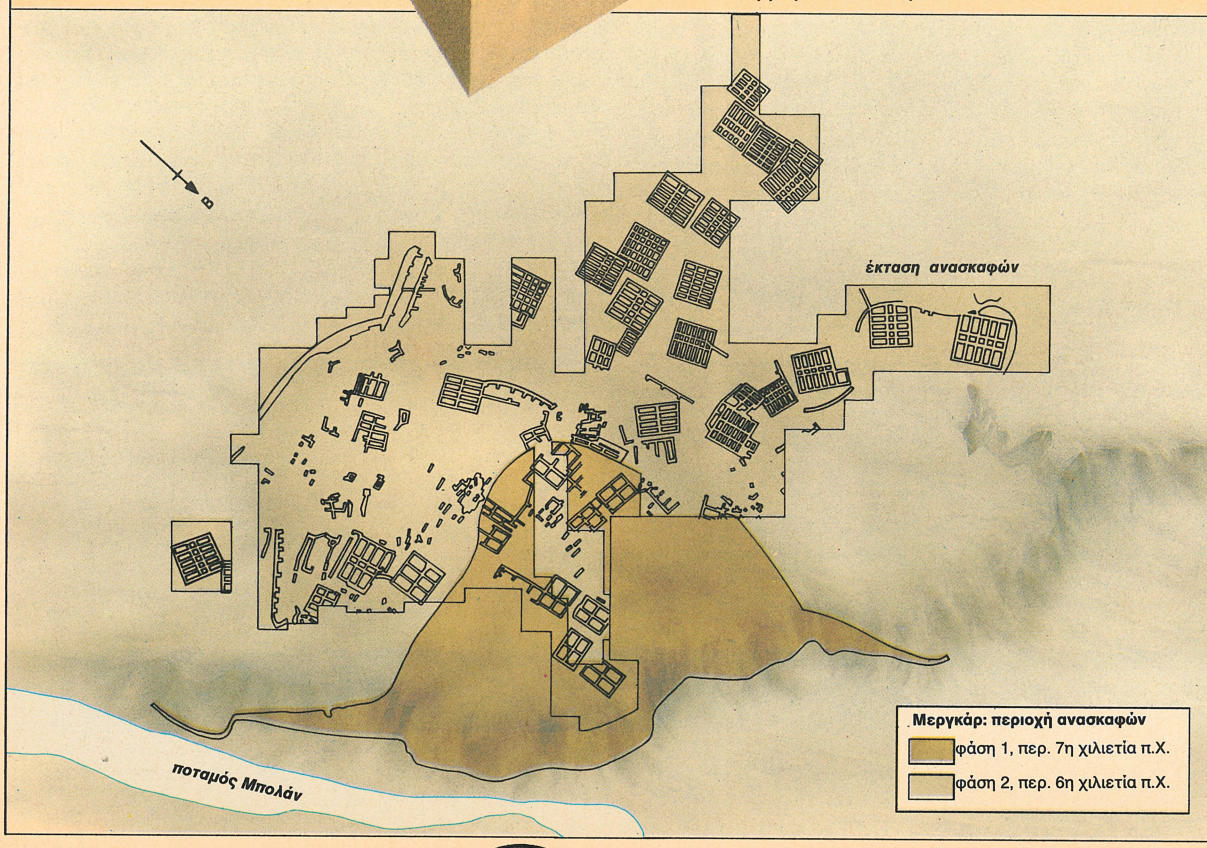

Οι πρώτοι αγρότες

Οι παλαιότεροι αγρότες της ινδικής επικράτειας έχουν πλέον χρονολογηθεί από τις αρχές της έβδομης χιλιετίας π.Χ., μετά τις πρόσφατες ανασκαφές στην πεδιάδα Κασχί. Αυτή η ενδιάμεση περιοχή, που εκτείνεται από τους λόφους του Βελουχιστάν ώς την πεδιάδα του Ινδού-Γάγγη, παρέχει ένα ευρύ φάσμα πλουτοπαραγωγικών πηγών: ορεινές περιοχές που προσφέρονται για θερινούς βοσκότοπους, ενώ τα ποτάμια που διασχίζουν όλον το χρόνο την πεδιάδα Κασχί περιορίζονται με φράγματα ώστε να συγκεντρώνεται νωπή λάσπη και να ρυθμίζεται η ροή των υδάτων, δημιουργώντας ιδεώδεις συνθήκες για την καλλιέργεια δημητριακών. Σε αυτή την περιοχή έχουν εντοπιστεί τα πρώτα, άγρια είδη σιταριού, κριθαριού, βοοειδών και αιγοπροβάτων. Στην πεδιάδα Κασχί, σ' ένα φυσικό περιβάλλον τόσο πλούσιο σε αξιοποιήσιμες δυνατότητες, η γεωργία μπορεί να αναπτύχθηκε αυτοτελώς. Γύρω στο 6000 π.Χ. κτίστηκαν χωριά με πλίνθινα σπίτια και κατασκευάστηκαν εργαλεία από επεξεργασμένο πυρόλιθο και κόκαλα, λειασμένα τσεκούρια και ακονόπετρες. Δείγματα όλων αυτών των εργαλείων βρέθηκαν στο Μεργκάρ, τη σπουδαιότερη αρχαία τοποθεσία της πεδιάδας Κασχί. Λαζούριο, θαλάσσια όστρακα και καλλαΐτης εισάγονταν από τα βάθη της Περσίας και του Μπανταχσάν για να καλύψουν τη ζήτηση σε πολυτελή αγαθά. Οι νεκροί ενταφιάζονταν μέσα στο χώρο του οικισμού, συνοδευόμενοι συχνά από περίτεχνα ταφικά κτερίσματα. Κατά την 6η χιλιετία π.Χ. άρχισε να χρησιμοποιείται η κεραμική, και κτίστηκαν στο χωριό αποθήκες, όπου φυλάσσονταν φυσικές ύλες για εξειδικευμένες τέχνες, όπως η κατασκευή κοκάλινων εργαλείων και κοσμημάτων από στεατίτη. Η

ΜΕΡΓΚΑΡ: ΕΝΑ ΠΡΩΙΜΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΧΩΡΙΟ
Το νεολιθικό χωριό Μεργκάρ, κτισμένο σε υπερυψωμένη έκταση που την έτεμνε ο ποταμός Μπολάν, είναι ο παλαιότερος οικισμός που έχει βρεθεί στη Νότια Ασία. Οι κάτοικοι του Μεργκάρ ζούσαν σε πλινθόκτιστα σπίτια. Οι τάφοι βρίσκονταν σε ανοικτούς χώρους, μέσα στα όρια του οικισμού: οι νεκροί τοποθετούνταν σε λυγισμένη στάση και συχνά συνοδεύονταν από πλούσια κτερίσματα, που δηλώνουν τη διάκριση των κοινωνικών στρωμάτων. Από το 6000 π.Χ. άρχισαν να κτίζονται αποθήκες - πλινθόκτιστα οικήματα χωρισμένα σε μικρά διαμερίσματα, που περιείχαν συχνά σιτηρά και εργαλεία. Προϊούσης της κοινωνικής οργάνωσης, οι αποθήκες αποκτούσαν κεντρική λειτουργία για την κατανομή των τροφίμων γενικής κατανάλωσης, των φυσικών υλών για τους ειδικευμένους τεχνίτες και των βιοτεχνικών προϊόντων για το εμπόριο. Τα λείψανα φανερώνουν αύξηση του πληθυσμού την 7η-6η χιλιετία π.Χ., μετά την ανακάλυψη της γεωργίας.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

εμφάνιση μιας χωριστής τάξης ειδικευμένων τεχνιτών φανερώνει, όπως και σε άλλους πολιτισμούς, το υψηλό επίπεδο κοινωνικής και διοικητικής οργάνωσης.

Ο πολιτισμός του Ινδού

Οι εκλεπτυσμένες κοινωνίες της πεδιάδας του Κασχί αποτέλεσαν το προοίμιο για τον ουσιαστικό εποικισμό της πεδιάδας του Ινδού και την πρώτη ακμή του πολιτισμού της Νότιας Ασίας. Οι παλαιότερες πόλεις στην ινδική επικράτεια αναπτύχθηκαν περίπου το 2500 π.Χ. στα βορειοδυτικά, εκεί όπου ο ποταμός Ινδός και οι παραπόταμοί του διασχίζουν μια εκτεταμένη πεδιάδα ανάμεσα στην έρημο Ταρ και τα ορεινά του Βελουχιστάν. Αυτή η γόνιμη προσχωματική πεδινή περιοχή πρωτοκατοικήθηκε από αγρότες γύρω στο 3500 π.Χ., και τα επόμενα χίλια χρόνια (την Πρώιμη Περίοδο του Ινδού) άρχισαν να εμφανίζονται περιτειχισμένες πόλεις. Αυτή η προκαταρκτική φάση κορυφώθηκε την Ωριμη Περίοδο του Ινδού (2800-2500 π.Χ.), όταν η πολιτισμική ομοιομορφία αντικατέστησε την προηγούμενη ποικιλία τοπικών παραδόσεων και δημιουργήθηκε μια ενιαία επαρχία, που συμπεριέλαβε ολόκληρη την πεδιάδα του Ινδού. Περί το 2500 π.Χ. είχε αναπτυχθεί στις πόλεις ένας προηγμένος πολιτισμός, συγκρίσιμος σε πολλά με τον πολιτισμό της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας, αλλά με εντελώς ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Εκατό περίπου οικισμοί της Ωριμης Περιόδου του Ινδού μάς είναι γνωστοί: οι περισσότεροι ήταν σημαντικές πόλεις, περιφραγμένες με αμυντικά τείχη από οπτή πλίνθο. Οι μεγαλύτερες ήταν οι πόλεις Χαράππα και Μοχένζο Ντάρο. Το σχέδιό τους, που επαναλαμβάνεται σε ορισμένους από τους μικρότερους οικισμούς, περιλαμβάνει έναν ανυψωμένο τύμβο ή ακρόπολη που δεσπόζει στον ευρύτερο χώρο των κατοικιών. Οι ακροπόλεις φαίνεται ότι περιλάμβαναν οικήματα θρησκευτικού, τελετουργικού και διοικητικού χαρακτήρα, αλλά δεν σώζονται λείψανα κανενός ανακτόρου. Σε ορισμένους οικισμούς διακρίνεται το σχέδιο της πόλης με ίχνη κανονικού δικτύου σταυρωτών δρόμων. Τα μεγαλύτερα σπίτια στο Μοχένζο Ντάρο είχαν μια σειρά δωμάτια, διαταγμένα γύρω από μία ή περισσότερες ακάλυπτες αυλές, με σκαλοπάτια που οδηγούσαν στον επάνω όροφο ή σε μια επίπεδη στέγη. Οι φτωχότεροι κάτοικοι ζούσαν σε κτίσματα του ενός δωματίου. Ολα σχεδόν τα κτίσματα ήταν

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ

Α *Οι πολυάριθμοι τάφοι που βρέθηκαν στο Μεργκάρ περιείχαν ποικίλα τεχνουργήματα της νεολιθικής φάσης, μεταξύ άλλων κοσμήματα από κόκαλο, όστρακο και πέτρα. Ακόμη και παιδιά ενταφιάζονταν μερικές φορές με περίτεχνα κτερίσματα, τα οποία δηλώνουν ότι η υψηλή κοινωνική θέση ήταν κληρονομική. Ο τάφος που εικονίζεται δεξιά περιείχε έναν δουλεμένο πέτρινο πέλεκυ, τρεις πυρήνες πυρόλιθου, εννέα γεωμετρικούς μικρολίθους και 15 ανεπεξέργαστα ελάσματα από πυρόλιθο καθώς και τέσσερες χάντρες από καλλαΐτη και ένα καλάθι επιχρισμένο με άσφαλτο (που δεν εικονίζονται). 7η-8η χιλιετία π.Χ.*

Β *Χάντρες από κόκαλο, όστρακο και ασβεστόλιθο από το Μεργκάρ, 7η -6η χιλιετία π.Χ.*

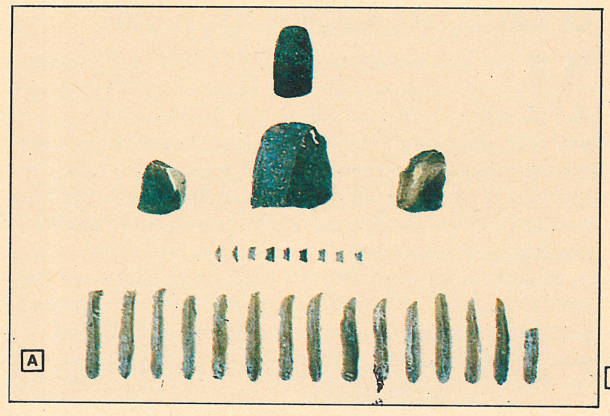

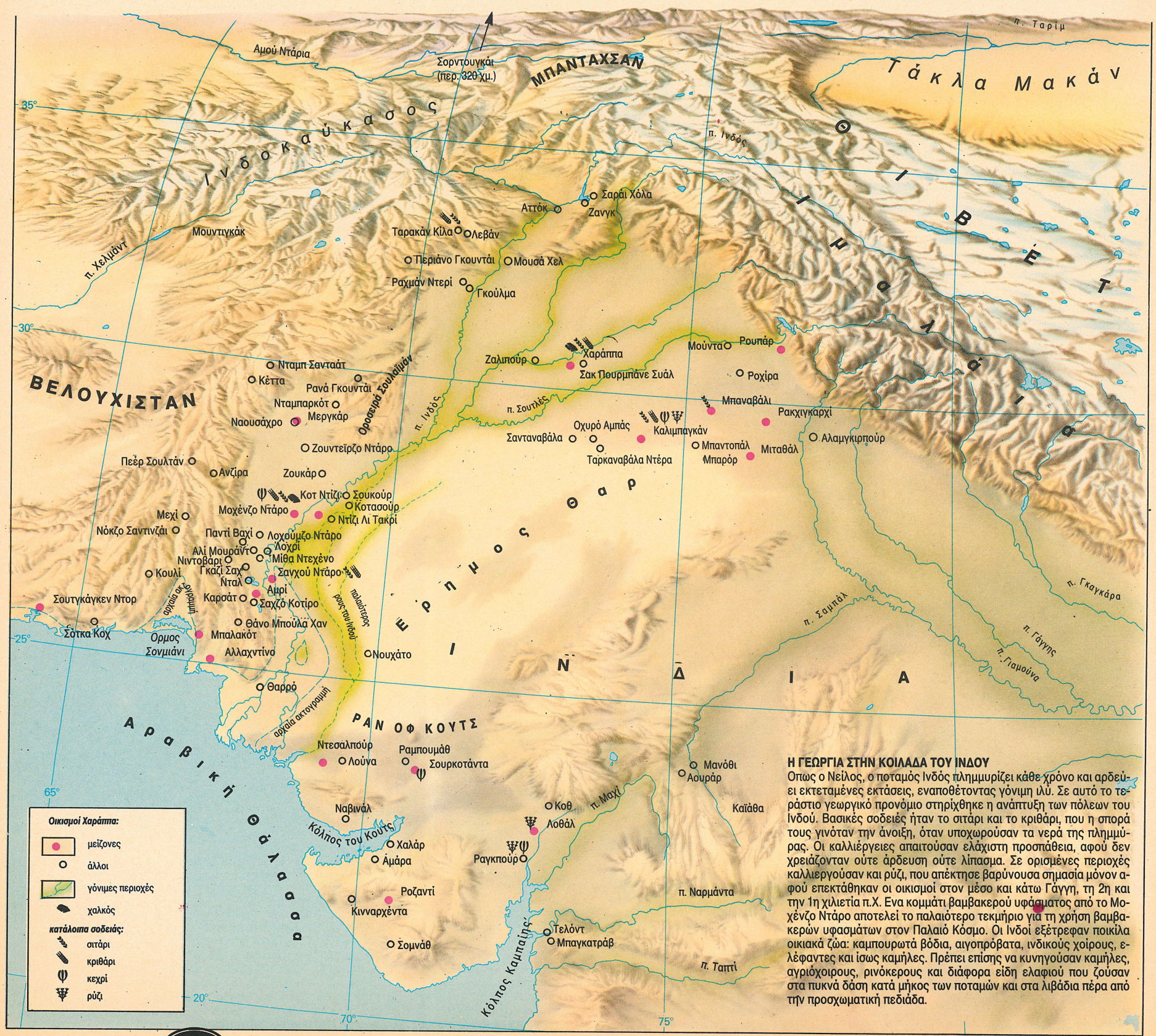

Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥ

Οπως ο Νείλος, ο ποταμός Ινδός πλημμυρίζει κάθε χρόνο και αρδεύει εκτεταμένες εκτάσεις, εναποθέτοντας γόνιμη ιλύ. Σε αυτό το τεράστιο γεωργικό προνόμιο στηρίχθηκε η ανάπτυξη των πόλεων του Ινδού. Βασικές σοδειές ήταν το σιτάρι και το κριθάρι, που η σπορά τους γινόταν την άνοιξη, όταν υποχωρούσαν τα νερά της πλημμύρας. Οι καλλιέργειες απαιτούσαν ελάχιστη προσπάθεια, αφού δεν χρειάζονταν ούτε άρδευση ούτε λίπασμα. Σε ορισμένες περιοχές καλλιεργούσαν και ρύζι, που απέκτησε βαρύνουσα σημασία μόνον αφού επεκτάθηκαν οι οικισμοί στον μέσο και κάτω Γάγγη, τη 2η και την 1η χιλιετία π.Χ. Ενα κομμάτι βαμβακερού υφάσματος από το Μοχένζο Ντάρο αποτελεί το παλαιότερο τεκμήριο για τη χρήση βαμβακερών υφασμάτων στον Παλαιό Κόσμο. Οι Ινδοί εξέτρεφαν ποικίλα οικιακά ζώα: καμπουρωτά βόδια, αιγοπρόβατα, ινδικούς χοίρους, ελέφαντες και ίσως καμήλες. Πρέπει επίσης να κυνηγούσαν καμήλες, αγριόχοιρους, ρινόκερους και διάφορα είδη ελαφιού που ζούσαν στα πυκνά δάση κατά μήκος των ποταμών και στα λιβάδια πέρα από την προσχωματική πεδιάδα.

ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥ

φτιαγμένα από οπτή πλίνθο καθορισμένου σχήματος, που απαντά εκείνη την περίοδο σε όλη την κοιλάδα του Ινδού: 24x14x7 εκ. Πολλοί δρόμοι και δρομίσκοι είχαν αγωγούς, στεγασμένους με πλίνθους και με τακτά ανοίγματα για επιθεώρηση. Κάθε κατοικία διέθετε λουτρό και αποχωρητήριο, που άδειαζαν είτε σε κεραμικά δοχεία είτε απευθείας στον αγωγό του δρόμου.

Το Μοχένζο Ντάρο ήταν ασφαλώς μεγάλο εμπορικό και βιοτεχνικό κέντρο, με εργαστήρια αγγειοπλαστικής, βαφής, μεταλλοτεχνίας, επεξεργασίας οστράκων και χάντρας. Ορισμένα χειροτεχνήματα κατασκευάζονταν από εισαγόμενα υλικά, ενώ άλλα περιορίζονταν ίσως μόνο για εξαγωγή. Η ανακάλυψη σφραγίδων του Ινδού στη Μεσοποταμία, που χρησίμευαν για την ασφάλιση συσκευασμένων εμπορευμάτων, καθώς και κυλινδρικών σφραγίδων της Μεσοποταμίας στο Μοχένζο Ντάρο φανερώνουν ότι ένα ζωτικό θαλάσσιο εμπόριο συνέδεε την κοιλάδα του Ινδού με τον Περσικό Κόλπο και τη Μεσοποταμία. Ο ηγεμόνας της Μεσοποταμίας Σαργών της Ακκαδικής δυναστείας (2371-2316 π.Χ.) σημειώνει ότι πλοία του Ντιλμούν (Μπαχρέιν), του Μαγκάν και της Μελούχα άραζαν στην πρωτεύουσά του -πιστεύεται ότι η Μελούχα είναι η κοιλάδα του Ινδού, ενώ το Ντιλμούν και το Μαγκάν ενδιάμεσοι εμπορικοί σταθμοί. Εκτός από το θαλάσσιο εμπόριο υπήρχαν και σημαντικοί χερσαίοι δρόμοι από την κοιλάδα του Ινδού προς την Περσία και το Αφγανιστάν. Το Σορτουγκάι, στον Αμού Ντάρια (Ωξο), ήταν πιθανότατα μια μικρή εμπορική αποικία του Ινδού, πάνω από 1.000 χιλιόμετρα βορεινά της Χαράππα, που ίσως προμήθευε περσικό κασσίτερο και λαζούρι από το Μπανταχσάν. Ομοιώματα αμαξιών που τα σέρνουν ταύροι μαρτυρούν μία από τις κύριες μεθόδους οδικής μεταφοράς, ενώ σχέδια πλοίων εκονίζονται σε ομοιώματα και σε σκαλίσματα σφραγίδων και φυλαχτών.

Ο πολιτισμός του Ινδού κατέρρευσε περίπου το 2000 π.Χ. για λόγους που παραμένουν άδηλοι. Το Μοχένζο Ντάρο πρέπει να επηρεάστηκε καθοριστικά από την αλλαγή πορείας του ποταμού Ινδού, που προκάλεσε την ερήμωση των κτημάτων γύρω από την πόλη, αφού έπαψαν να αρδεύονται από την ετήσια πλημμύρα. Επιδημίες, πιθανή διακοπή του εμπορίου και εχθρικές επιδρομές ενδέχεται επίσης να ανέτρεψαν τη λεπτή ισορροπία ανάμεσα στις αστικές κοινότητες της πεδιάδας και στην αγροτική βάση τους, το εμπορικό δίκτυο και τους γείτονες.

Οι σκοτεινοί χρόνοι της Ινδίας

Μετά την κατάρρευση των πόλεων της Χαράππα, το πολιτισμικό κέντρο της βόρειας Ινδίας μετατοπίστηκε ανατολικότερα στον Γιαμούνα και τις κοιλάδες του άνω Γάγγη, όπου άνθισαν πόλεις όπως η Αστιναπούρ και η Αχικσάτρα. Ο εποικισμός του μέσου και κάτω Γάγγη είχε ήδη αρχίσει τη 2η χιλιετία π.Χ. και, ενώ αρχικά αναχαιτίστηκε από τα πυκνά δάση και το λασπώδες προσχωματικό έδαφος, γύρω στο 1000 π.Χ. οι προσπάθειες επιταχύνθηκαν χάρη στην εισαγωγή σιδερένιων εργαλείων, που χρησιμοποιήθηκαν και για το ξεχέρσωμα και για την καλλιέργεια της γης. Η καλλιέργεια ρυζιού ενίσχυσε σημαντικά την εγκατάσταση στην πεδιάδα του Γάγγη. Μολονότι τα πρώτα χωριά στη μέση κοιλάδα διατηρούσαν επίσης μια μικρή παραγωγή σιταριού, οι κοινότητες του κάτω Γάγγη στηρίζονταν αποκλειστικά στην καλλιέργεια ρυζιού: η αύξηση του πληθυσμού και η δημιουργία πόλεων συνδέεται άμεσα με την ολοένα μεγαλύτερη σημασία αυτής της βασικής σοδειάς.

Η περίοδος μετά το τέλος του πολιτισμού του Ινδού δεν έχει αφήσει ιστορικά τεκμήρια, αλλά σε αυτήν εντάσσονται πιθανότατα τα γεγονότα που εξιστορούνται στην ημιμυθική *Ριγκ-Βέδα*. Η *Ριγκ-Βέδα* περιλαμβάνει 128 ύμνους προς διάφορες θεότητες των Αρίων ή Αριανών, έναν νέο λαό που φαίνεται ότι εγκαταστάθηκε στη βόρεια Ινδία περί το 1500 π.Χ. Οι ύμνοι αυτοί δεν συνιστούν καθαυτό ιστορικά τεκμήρια· η αφήγησή τους δεν είναι ιστορική, και άρχισαν να γράφονται αρκετούς αιώνες μετά τα γεγονότα στα οποία αναφέρονται. Μολαταύτα, μας προσφέρουν μια εικόνα της εποχής όπου οι άριοι εισβολείς πολεμούσαν τους μελαψούς *Ντάζας*, τους εγχώριους κατοίκους, για να αποκτήσουν τον έλεγχο της βόρειας Ινδίας. Εχει υποστηριχθεί ότι οι ηττημένοι *Ντάζας* ήταν οι αρχικοί παρίες του ινδικού συστήματος κάστας, αλλά δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η νίκη των Αρίων επί των εγχωρίων λαών υπήρξε ολοκληρωτική. Πολλές πηγές εμπιστεύονται πάντως τους Αρίους της *Ριγκ-Βέδα*, οι οποίοι ανέπτυξαν ένα σύνθετο και ευρύτατα διαδεδομένο σύστημα πολιτισμικών θεσμών που έχουν καθορίσει, σε μεγάλο βαθμό, την ινδική χερσόνησο ώς τις μέρες μας. Η γλώσσα τους, η σανσκριτική, αποτέλεσε τη βάση της ελληνικής και λατινικής γραμματείας,

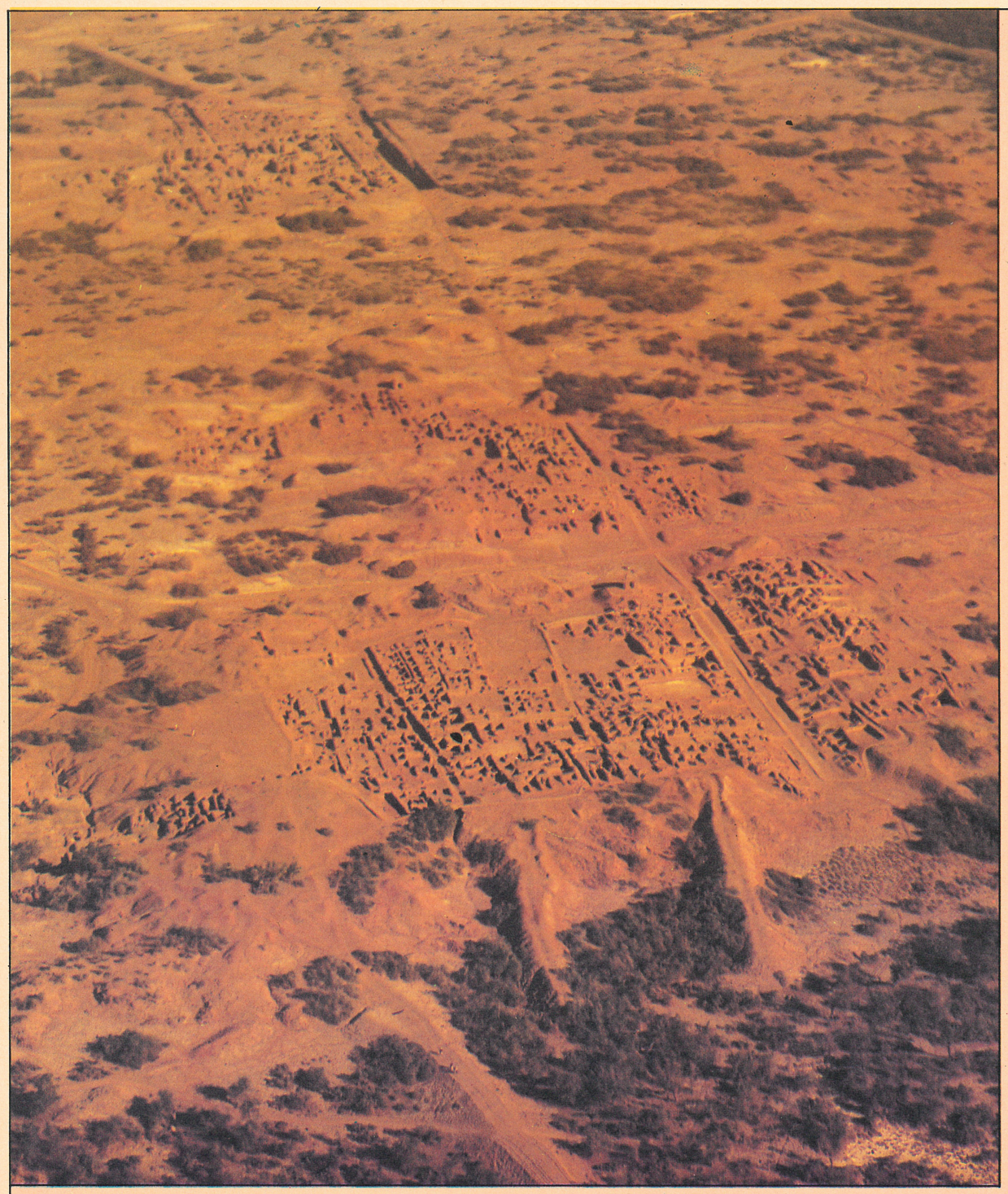

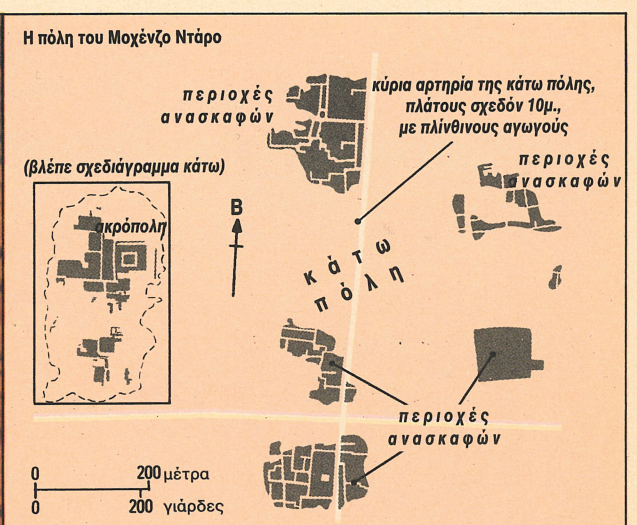

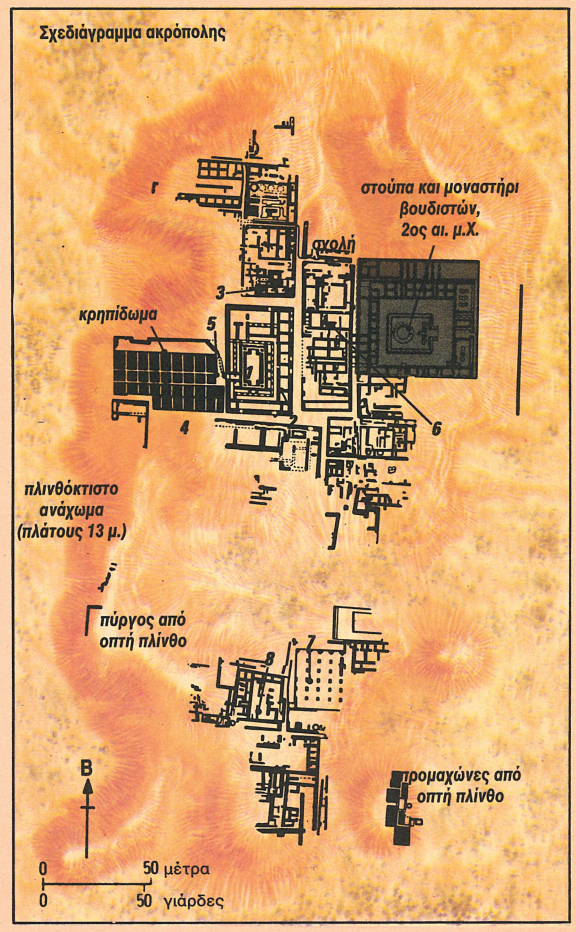

ΜΟΧΕΝΖΟ ΝΤΑΡΟ: ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥ
Το Μοχένζο Ντάρο, που κάλυπτε έκταση 60 εκταρίων και είχε πληθυσμό έως 40.000 κατοίκους, ήταν αξιόλογη πόλη. Οι κατοικίες ήταν συγκεντρωμένες κυρίως στην κάτω πόλη (*επάνω*): τα ποικίλου μεγέθους σπίτια χωρίζονταν σε εννέα συγκροτήματα από δρόμους κανονικά σχεδιασμένους. Η ακρόπολη ήταν το θρησκευτικό, τελετουργικό και διοικητικό κέντρο· το λεγόμενο κτίριο της σχολής αποτελούσε ίσως κατοικία της ανώτερης ιερατικής τάξης.

Ο τύμβος της ακρόπολης του Μοχένζο Ντάρο *επάνω δεξιά* 1 **Μεγάλο Λουτρό** μήκους 12 μ., πλάτους 7 μ. και βάθους 3 μ., ίσως για τελετουργικά λουτρά· τα σκαλοπάτια προς το λουτρό στη βόρεια και νότια πλευρά είχαν ξύλινα πατήματα πάνω σε βιτούμιο. Το νερό έρρεε από εσωτερική πηγή. 2 **Αίθουσες** γύρω από το λουτρό· στην ανατολική πλευρά, ίσως αποδυτήρια. 3 **Βοηθητικό κτίσμα** οκτώ μικρά λουτρά με ρείθρα που οδηγούν σε κεντρικό αγωγό στο διάδρομο. 4 (πιθανή) **σιταποθήκη**, κτισμένη με ξύλα, μήκους αρχικά 45 μ. και πλάτους 23 μ., αργότερα επεκτάθηκε· ογκώδες κρηπίδωμα από οπτή πλίνθο χωρισμένο σε 27 τμήματα από αγωγούς εξαερισμού σε σταυροειδή διάταξη 5 **Πλίνθινος εκφορικός αγωγός** που ξεκινά από το Μεγάλο Λουτρό, μήκους περ. 30 μ. 6 **Κτίσμα** με ακάλυπτη αυλή 10 τετρ. μ.· πιθανή κατοικία ιερέων 7 **Αίθουσα συναθροίσεων** 27,5 τετρ. μ., με 20 πλίνθινες βάσεις, 1,5 μ. επί 0,9 μ., για τους ξύλινους κίονες που στήριζαν τη στέγη. 8 **Πιθανό σύμπλεγμα ναού,** που περιλάμβανε μικρότερη πτέρυγα με δάπεδο περίτεχνα επιστρωμένο.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

προς την οποία έχει μακρινή συνάφεια. Οι μεταφυσικές τους δοξασίες, που εκφράζονται στις *Ουπανισάδες*, έδωσαν τη μαγιά για πολλά μεταγενέστερα συστήματα θρησκευτικού στοχασμού. Η εξέχουσα σημασία που απέδιδαν στη θυσία, καθώς και στην έννοια της κάστας, επέδρασε αποφασιστικά στη διαμόρφωση βασικών κοινωνικών προτύπων και ταυτόχρονα έθεσε στόχους κοινωνικής μεταρρύθμισης, που συνέχισαν να διαπλάθουν τη ζωή στην Ινδία επί περίπου τρεις χιλιετίες.

Τα μακροσκελέστατα επικά ποιήματα της Ινδίας, η *Ραμαγιάνα* και η *Μαχαμπαράτα*, συνεχίζουν την αφήγηση της *Ριγκ-Βέδα* και εξιστορούν την εξάπλωση των Αρίων. Περιγράφουν την είσδυσή τους στα νότια εδάφη και την κατάκτηση της Σρι Λάνκα, που ταυτίζεται συνήθως με την Κεϋλάνη. Εκείνη την περίοδο, η πολιτική ανάπτυξη των ορεινών, πολυδιασπασμένων εδαφών που απαρτίζουν το νότιο τμήμα της χερσονήσου διαφέρει ουσιαστικά από την οργάνωση των μεγάλων πεδιάδων του βορρά. Ενώ οι βόρειοι πληθυσμοί επιδίδονταν σε εκτεταμένες καλλιέργειες και στη δημιουργία ισχυρών βασιλείων, οι συγκριτικά μικρές κοινότητες του νότου ανέπτυσσαν τις δικές τους αυτόνομες μορφές θρησκευτικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής. Διαφορετικές παραδόσεις καλλιεργήθηκαν στο Μαντράς, την Κεράλα και τη Μυσόρη, ενώ οι ναυτικοί λαοί του νοτίου άκρου διατήρησαν τους στενούς θαλάσσιους δεσμούς τους με τη Μέση Ανατολή, που μετά την κατάρρευση των Χαράππα είχε διακόψει την επικοινωνία της με τη βόρεια Ινδία.

Η αυτοκρατορία των Μαουρία

Γύρω στο 600 π.Χ. η βόρεια Ινδία είχε τουλάχιστον 16 καλά διαρθρωμένες πολιτικές μονάδες, από τις οποίες μερικές στηρίζονταν ακόμη στη δημοκρατία της φυλής, ενώ άλλες, στην πλούσια πεδιάδα του Γάγγη, ήταν ήδη απόλυτες μοναρχίες. Μία χιλιετία μετά την πτώση του πολιτισμού του Ινδού, η ζωή στις πόλεις γνώριζε νέα άνθηση. Αυτές οι πόλεις του Γάγγη προστατεύονταν με μεγάλα πλίνθινα τείχη, ορισμένα από τα οποία, όπως του Καουσάμπι στον μέσο Γάγγη ή του Ουζέν στα νοτιοδυτικά, χρονολογούνται από τον 5ο ή 6ο αιώνα. Την ίδια εποχή γίνονται μεγάλες θρησκευτικές ζυμώσεις. Περί το 563 π.Χ., σε μία από τις μικρότερες δημοκρατίες, το Καπιλαβαστού, γεννήθηκε ο Γκαουτάμα Βούδας, ο ιδρυτής της θρησκείας με τη μεγαλύτερη διάδοση στην Ασία, ενώ, στον Γάγγη, ο σύγχρονος του Βούδα Μαχαβίρα (γεννημένος περί το 600 π.Χ.) διατύπωνε τα διδάγματα του Γιανισμού.

Κατά τον 5ο αιώνα π.Χ., ο αριθμός των *Μαχαγιαναπάντας*, ή μεγάλων βασιλείων, είχε περιοριστεί σταδιακά σε τέσσερα μόνο, ωσότου, τέλος, ύστερα από έναν ολόκληρο αιώνα συγκρούσεων, απορροφήθηκαν όλα από το ενιαίο βασίλειο της Μάγκαντα, που αποτέλεσε τον πυρήνα της πρώτης ινδικής αυτοκρατορίας. Η μεγαλοπρεπής νέα πρωτεύουσα του βασιλείου, Παταλιπούτρα (Πάτνα), ασκούσε στρατηγικό έλεγχο στην εμπορική οδό του Γάγγη.

Οταν ο Μέγας Αλέξανδρος, μετά την κατάκτηση της Περσίας, όδευε το 325 π.Χ. προς τον Ινδό, φαίνεται ότι συνάντησε καθ' οδόν έναν νεαρό τυχοδιώκτη, τον Σαντρα-

Α *Προτομή γενειοφόρου με περίτεχνο επώμιο, από την κάτω πόλη του Μοχένζο Ντάρο, πιθανότατα παράσταση θεότητας ή ιερέα-βασιλιά. περ. 2100 π.Χ., στεατίτης, ύψος κεφαλής περ. 7,6 εκ.* **Β** *Χάντρες από τον Μοχένζο Ντάρο. Εργαστήρια για χάντρες βρέθηκαν στο Τσανχού Ντάρο και το Λοθάλ, γεμάτα με πέτρινα τρυπάνια, αμόνια, ακονόλιθους και καμίνια. Χρυσός, φαγέντσα, στεατίτης και χαραγμένο καρνεόλιο, μήκος μεγαλύτερου περιδέραιου περ. 18 εκ.* **Γ** *Σφραγίδες του Ινδού από το Μοχένζο Ντάρο με παραστάσεις ζώων και μια σύντομη επιγραφή, ίσως με τα ονόματα ή τους τίτλους μεμονωμένων εμπόρων. Στεατίτης, μικρότερη σφραγίδα 2,5 τετρ. εκ.* **Δ** *Ομοίωμα από τερακότα δίτροχης βοειδάμαξας με αμαξηλάτη, από τη Χαράππα.*

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥ
Γενικά, η φύση των τεκμηρίων δεν επιτρέπει τον ακριβή χρονικό προσδιορισμό των τεχνουργημάτων, μολονότι ανήκουν όλα στην περίοδο 2500-2000 π.Χ.

Η ΙΝΔΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙΓΥΡΟΣ ΤΗΣ
Η Ινδία διατηρούσε εμπορικές και πολιτισμικές σχέσεις με τη Νοτιοανατολική Ασία από τους προϊστορικούς χρόνους κάτω δεξιά. Από τον 1ο αιώνα π.Χ. συνδέεται στενότερα με την ελληνιστική Εγγύς Ανατολή κάτω και, μέσω της αυτοκρατορίας του Κουσάν, με την Κίνα και την Κεντρική Ασία.

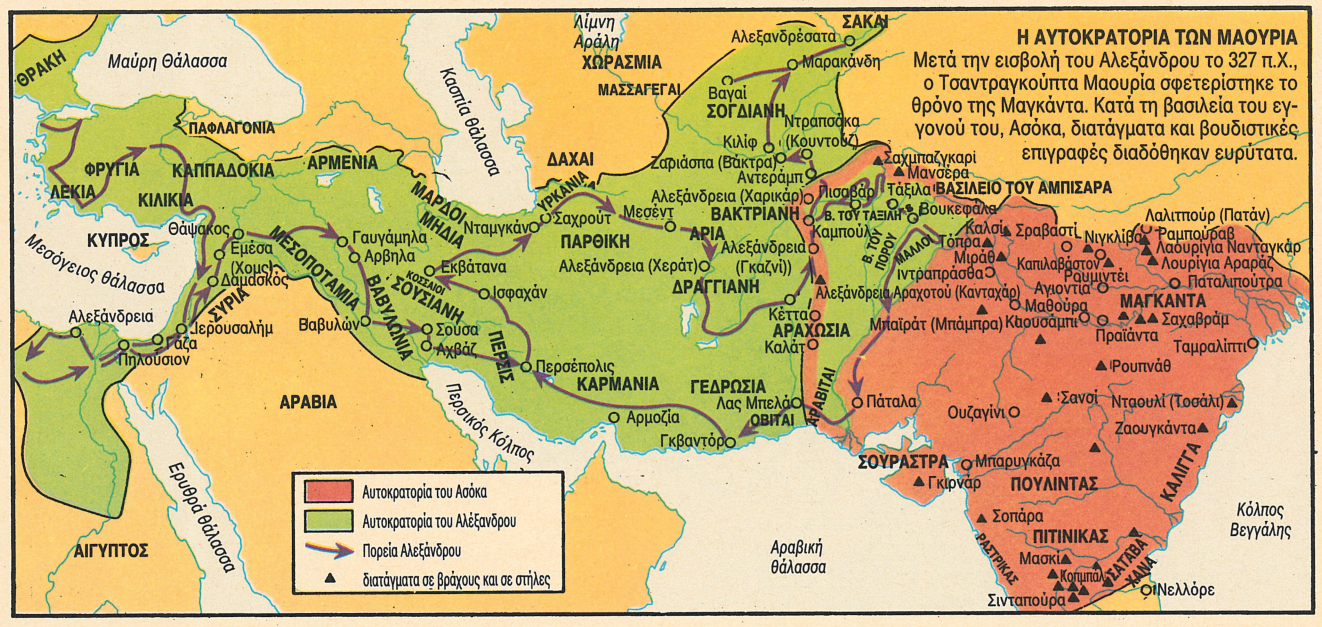
Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΑΟΥΡΙΑ
Μετά την εισβολή του Αλεξάνδρου το 327 π.Χ., ο Τσαντραγκούπτα Μαουρία σφετερίστηκε το θρόνο της Μαγκάντα. Κατά τη βασιλεία του εγγονού του, Ασόκα, διατάγματα και βουδιστικές επιγραφές διαδόθηκαν ευρύτατα.
Αυτοκρατορία του Ασόκα
Αυτοκρατορία του Αλέξανδρου
Πορεία Αλεξάνδρου
διατάγματα σε βράχους και σε στήλες

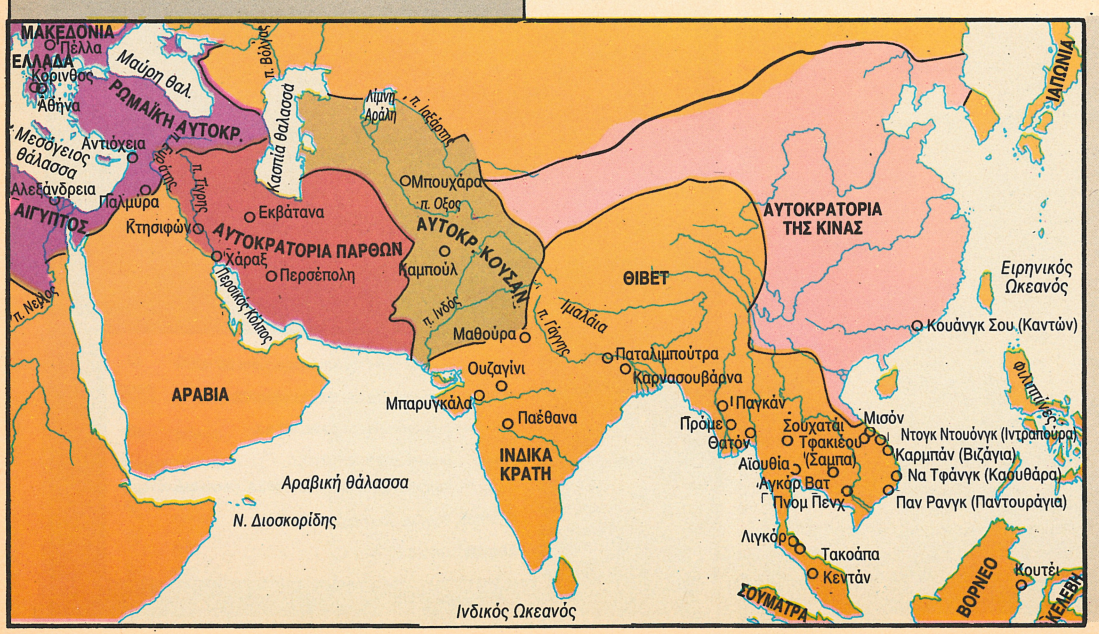

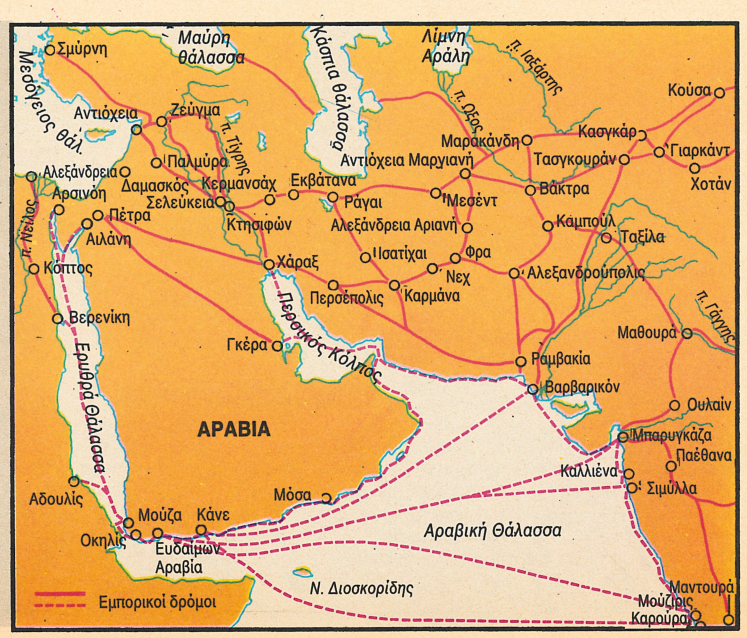

Η ΙΝΔΙΑ ΤΩΝ ΜΑΟΥΡΙΑ

γκούπτα Μαουρία. Λίγο μετά την εισβολή του Αλεξάνδρου στην Ινδία, ο Σαντραγκούπτα κατέλαβε το θρόνο της Μάγκαντα. Αργότερα, εκμεταλλευόμενος το κενό εξουσίας που άφησε στη νοτιοδυτική επικράτεια η αναχώρηση του Αλεξάνδρου, ο Σαντραγκούπτα προσάρτησε όλα τα εδάφη ανατολικά του Ινδού, στράφηκε στα νότια για να καταλάβει εκτεταμένες περιοχές της κεντρικής Ινδίας, βόρεια του ποταμού Ναρμάντα, και το 305 π.Χ. νίκησε τον διάδοχο του Αλεξάνδρου, Σέλευκο Νικάτορα, ο οποίος του παραχώρησε την ελληνική επαρχία του Πέραν Ινδού, όπου ανήκε ένα μεγάλο κομμάτι του Αφγανιστάν.

Η Αυτοκρατορία των Μαουρία, που επεκτάθηκε από το γιο του Τσαντραγκούπτα, Μπιντουσάρα, έφθασε στο ζενίθ της κατά τη βασιλεία του εγγονού του, του αυτοκράτορα Ασόκα (272-232 π.Χ.), ο οποίος, αφού κατέκτησε την Καλίνγκα στον Κόλπο της Βεγγάλης, εδραίωσε την εξουσία του στο μεγαλύτερο μέρος της Ινδίας. Το περίπλοκο διοικητικό και φορολογικό σύστημα της αυτοκρατορίας του Ασόκα περιγράφεται πιθανότατα σ' ένα από τα αρχαιότερα εγχειρίδια πολιτικής, την *Αρτασάστρα*, που αποδίδεται στον πρωθυπουργό του Τσαντραγκούπτα, Καουτιλία. Το εμπόριο γνώρισε μεγάλη ακμή, ενώ σε ειδική ομάδα αξιωματούχων ανατέθηκε η κατασκευή και η συντήρηση των δρόμων, ανάμεσά τους και της βασιλικής λεωφόρου από την Παταλιπούτρα προς τα νοτιοδυτικά - γνωστή σήμερα με την ονομασία Μεγάλη Οδική Αρτηρία.

Η πρωτεύουσα των Μαουρία, η Παταλιπούτρα, ήταν μια μεγάλη και πολυτελής πολιτεία, που προστατευόταν από ισχυρό προμαχώνα πλαισιωμένο με ξύλα και κάλυπτε, κατά τους συγχρόνους της, έκταση14 χιλιομέτρων κατά μήκος του Γάγγη. Ανασκαφές στην περιοχή αποκάλυψαν θεμέλια περίστυλων αιθουσών και ένα πέτρινο κιονόκρανο που μαρτυρεί ισχυρή περσική επίδραση στην τεχνοτροπία. Στην προσπάθειά του να ενοποιήσει την πολιτισμική και εθνική ποικιλομορφία του βασιλείου του, ο Ασόκα θέσπισε έναν ηθικό κώδικα, τον οποίο προώθησε σε ολόκληρη την αυτοκρατορία με μια σειρά διατάγματα χαραγμένα σε πέτρινες στήλες και λειασμένες επιφάνειες βράχου, στα οποία ενσωμάτωνε βουδιστικές αρχές. Η κατανομή των στηλών δηλώνει τη μεγάλη εμβέλεια της εξουσίας του Ασόκα, η οποία, με έδρα της το πολιτισμένο αστικό κέντρο της κοιλάδας του Γάγγη, περιλάμβανε επίσης εκτεταμένες περιοχές της νότιας Ινδίας με πολύ μικρότερη πολιτισμική και πολιτική ανάπτυξη. Ο ίδιος ο Ασόκα ασπάστηκε τον βουδισμό από τύψεις για την αιματηρή νίκη του επί των Καλίνγκα και εν συνεχεία εγκατέλειψε την κατακτητική πολιτική του, την *Ντιγκβιζάγια*, προς χάρη της *Ντα-μαβιζάγια*, της νίκης της δικαιοσύνης.

Στα τέλη της πρώτης χιλιετίας π.Χ. ο βουδισμός ήταν η σημαντικότερη θρησκεία στη βόρεια Ινδία. Τα παλαιότερα λείψανα σε πολλές από τις μεγάλες τοποθεσίες που συνδέονται με τον Βούδα (όπως το Σαρνάθ και το Σραβαστί) χρονολογούνται από τον 3ο αιώνα π.Χ. Εκείνη την εποχή ο βουδισμός εξαπλώθηκε στην Κεϋλάνη, και ιδρύθηκε το πρώτο μοναστήρι στην Ανουρανταπούρα. Από αυτά τα πρώιμα μνημεία το εξοχότερο είναι η στούπα, ένας θολωτός τύμβος που περιέχει λείψανα -η εστία πολλών θρησκευτικών συγκροτημάτων όπως το Σανσί. Η χρυσή εποχή της πρώιμης βουδιστικής τέχνης ανάγεται στους πρώτους πέντε αιώνες μ.Χ., όταν οικοδομήθηκαν και διακοσμήθηκαν τα περίφημα μοναστήρια του Αμαραβάτι, της Αζάντα και του Ναγκαρζουνακόντα, ενώ, στα βορειοδυτικά, βουδιστικά θέματα διακρίνονται εμφανώς στην ινδοελληνιστική παράδοση των Γανδάρων.

Κατά τη βασιλεία του Ασόκα άρχισε η ιεραποστολική διάδοση του βουδισμού, που εξαπλώθηκε τελικά, με τη συντηρητική και παραδοσιαρχική μορφή Θεραβάδα, στην Κεϋλάνη, τη Μπούρμα και την Ταϋλάνδη. Εξίσου σημαντική ήταν η διάδοση μιας νέας πίστης στα βόρεια, στο βασίλειο των Κουσάν (το σύγχρονο Αφγανιστάν), όπου διαμορφώθηκε μια νέα μορφή βουδισμού, η Μαχαγιάνα. Ο βουδισμός Μαχαγιάνα ήταν περισσότερο δεκτικός σε λαϊκά έθιμα και τοπικές δοξασίες, ανέπτυξε μια μάλλον εκλεκτική θεώρηση, διαποτίστηκε από μη ινδικές πεποιθήσεις και συμπεριέλαβε αρκετές θεότητες άλλων περιοχών. Αυτή η καινοτομία έδωσε μεγάλη ώθηση στον βουδισμό, που εξαπλώθηκε γοργά σε όλη την Κεντρική Ασία, φθάνοντας τον 1ο αιώνα μ.Χ. ώς την Κίνα και από εκεί, τον 4ο αιώνα, ώς την Κορέα και τον 6ο ώς την Ιαπωνία. Η οδός της μετάξης συνετέλεσε στη διάδοση του βουδισμού προς βορράν. Τον 6ο αιώνα μ.Χ., κατά μήκος του δρόμου που οδηγεί μέσω Κεντρικής Ασίας στην Κίνα είχαν ιδρυθεί μοναστήρια, που λειτουργούσαν ως αναπαυτήρια και τράπεζες για τους ταξιδιώτες. Ορισμένες πόλεις στην οδό της μετάξης απαρτίζονταν σχεδόν αποκλειστικά από μοναστήρια και *στούπες*. Ανάμεσα στον 4ο και τον 14ο αιώνα μ.Χ., στους απότομους βράχους αυτής της περιοχής λαξεύτηκαν ναοί, που διακοσμήθηκαν με υπέροχες τοιχογραφίες και πολύχρωμες εικόνες -από άργιλο ή γυψομάρμαρο- του Βούδα και των θεοτήτων Μαχαγιάνα.

Η Ινδία στον ευρύτερο κόσμο

Μετά το θάνατο του Ασόκα, η αρχή των Μαουρία κατέρρευσε. Τον 2ο αιώνα π.Χ., στις βόρειες και βορειοδυτικές περιοχές έγιναν εκτεταμένες επιδρομές Ελλήνων από τις πρώην σατραπείες των Σελευκιδών, τη Βακτριανή και την Παρθική, και από στρατιές νομάδων που κινούνταν από την Κεντρική Ασία. Η σημαντικότερη ομάδα ήταν οι Κουσάν της ορδής Γιε-σι, που είχαν εγκατασταθεί, μετά το 165 π.Χ., στην κοιλάδα του Αμου Ντάρια (Ωξου) και προωθούνταν σταδιακά στο εσωτερικό, φθάνοντας τον 1ο αιώνα μ.Χ. στο Μπε-

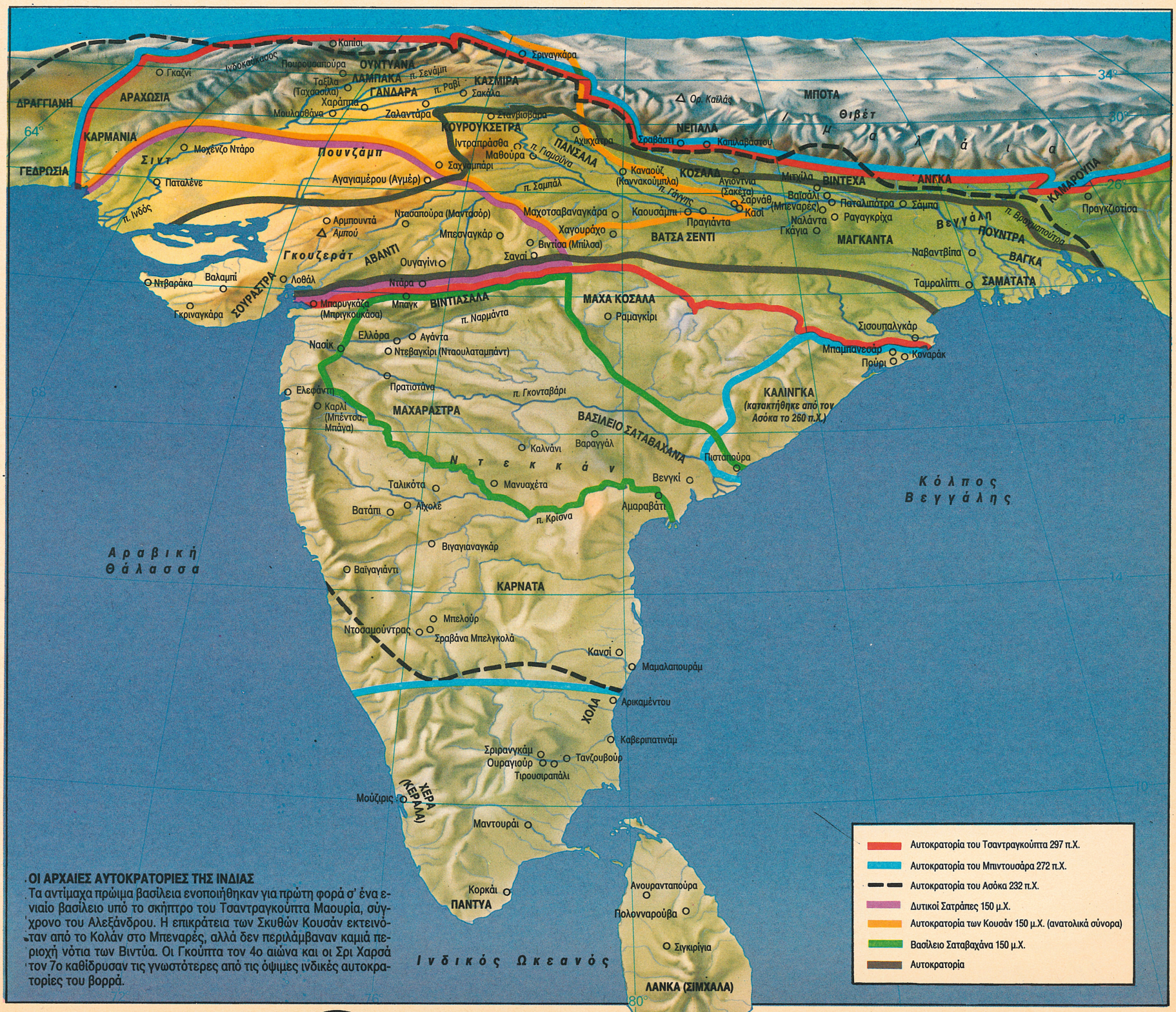

ΟΙ ΑΡΧΑΙΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ

Τα αντίμαχα πρώιμα βασίλεια ενοποιήθηκαν για πρώτη φορά σ' ένα ενιαίο βασίλειο υπό το σκήπτρο του Τσαντραγκούπτα Μαουρία, σύγχρονο του Αλεξάνδρου. Η επικράτεια των Σκυθών Κουσάν εκτεινόταν από το Κολάν στο Μπεναρές, αλλά δεν περιλάμβαναν καμιά περιοχή νότια των Βιντύα. Οι Γκούπτα τον 4ο αιώνα και οι Σρι Χαρσά τον 7ο καθίδρυσαν τις γνωστότερες από τις όψιμες ινδικές αυτοκρατορίες του βορρά.

- Αυτοκρατορία του Τσαντραγκούπτα 297 π.Χ.
- Αυτοκρατορία του Μπιντουσάρα 272 π.Χ.
- Αυτοκρατορία του Ασόκα 232 π.Χ.
- Δυτικοί Σατράπες 150 μ.Χ.
- Αυτοκρατορία των Κουσάν 150 μ.Χ. (ανατολικά σύνορα)
- Βασίλειο Σαταβαχάνα 150 μ.Χ.
- Αυτοκρατορία

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

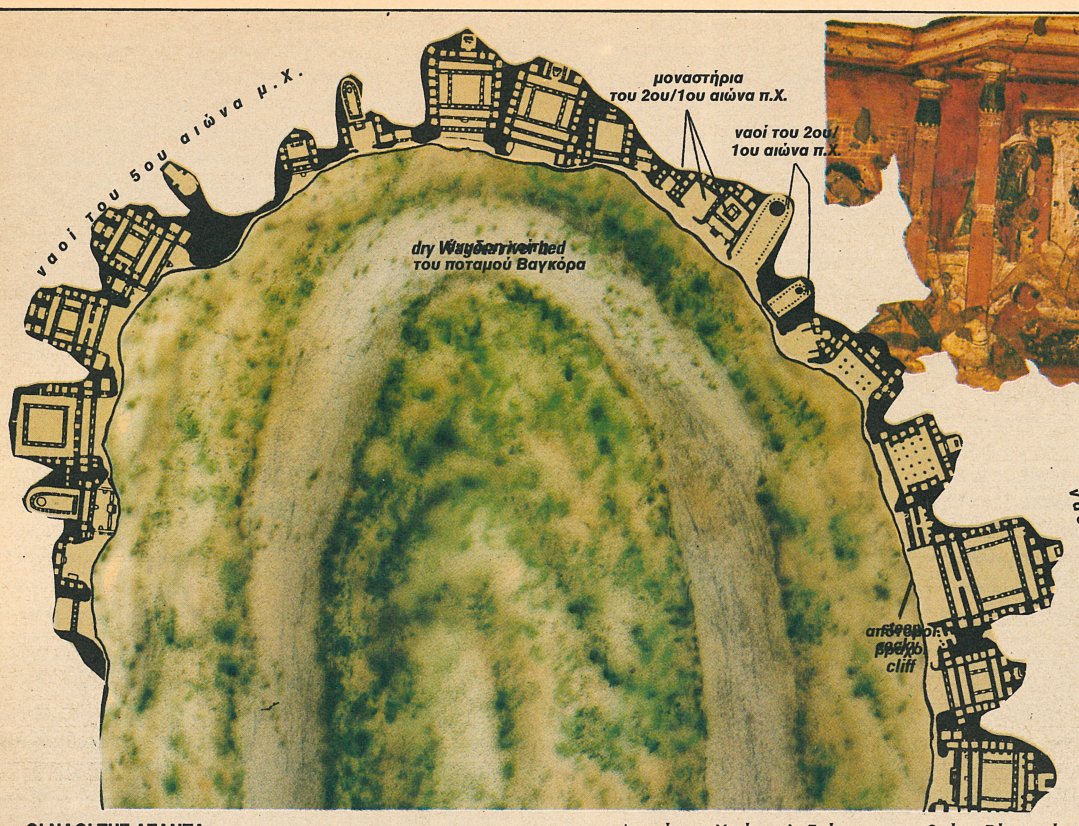

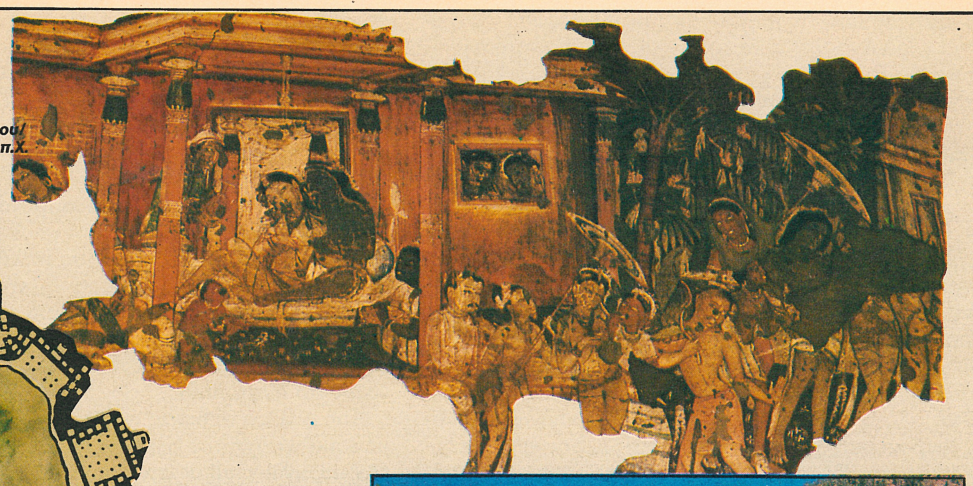

ΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΑΖΑΝΤΑ
Οι λαξευτοί στο βράχο ναοί και τα μοναστήρια της Αζάντα είναι από τα σημαντικότερα και τα πιο εντυπωσιακά βουδιστικά μνημεία στην Ινδία. Σκαλισμένοι σε ένα θεαματικό πεταλοειδή βράχο, επάνω δεξιά, περιέχουν ανάγλυφα και τοιχογραφίες εξαιρετικής ποιότητας. Η τοποθεσία απέκτησε βαρύτητα για πρώτη φορά τον ύστερο 2ο ή 1ο αιώνα π.Χ., όταν λαξεύτηκαν στο βράχο δύο ναοί και τρία μοναστήρια και διακοσμήθηκαν με περίτεχνες τοιχογραφίες. Μόλις τον 5ο αιώνα μ.Χ. λαξεύτηκαν όλα τα υπόλοιπα σπήλαια. Τα 21 μοναστήρια της δεύτερης φάσης είναι πιο σύνθετα στη μορφή, με περίστυλες αίθουσες, κιονοστοιχίες και εξώστες, και σε ορισμένα η εσωτερική διάρθρωση εκτείνεται σε δύο επίπεδα. Δύο λαξευτοί ναοί επίσης ανήκουν στη μεταγενέστερη φάση και, όπως τα 21 μοναστήρια, είναι και αυτοί πλούσια διακοσμημένοι. Τα ανάγλυφα σκαλίσματα και οι τοιχογραφίες εικονίζουν σκηνές από τη ζωή του Βούδα και είναι από τα πιο μεγαλειώδη δείγματα πρώιμης ινδικής τέχνης.
Επάνω δεξιά *σκηνή ανακτόρων από την Αζάντα. 5ος-6ος αιώνας μ.Χ.*

ναρές. Μεγάλα τμήματα του Αφγανιστάν και του Χοτάν εντάχθηκαν στην πολυεθνική αυτοκρατορία τους, που έγινε χωνευτήρι πολιτισμών –της Ινδίας, της Κίνας, της Κεντρικής Ασίας και του ελληνιστικού κόσμου. Συγχρόνως, διάφορες οικογένειες επιδρομέων ελληνικής και σκυθικής προέλευσης εδραίωσαν βασίλεια και δυναστείες στη δυτική και την κεντρική Ινδία. Αυτοκράτορες Κουσάν και έλληνες ηγεμόνες υιοθέτησαν σανσκριτικά ονόματα και ασπάστηκαν ινδικές θρησκείες.

Τους τελευταίους αιώνες π.Χ., οι εμπορικοί δεσμοί της Ινδίας με τη Μέση Ανατολή αναθερμάνθηκαν και ενισχύθηκαν σημαντικά. Το βασίλειο της Μάγκαντα ευνοήθηκε πολύ από τη στρατηγική θέση του στην ποτάμια οδό προς το λιμάνι του Ταμραλίπτι (Ταμλούκ) στο δέλτα του Γάγγη και στη σημαντική χερσαία οδό προς τις εμπορικές πόλεις Ταξίλα και Χαρσάντα στα βορειοδυτικά. Στη νότια Ινδία το θαλάσσιο εμπόριο, αξιοποιώντας το σύστημα των μουσσώνων που ανακαλύφθηκε τότε, γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη τους πρώτους αιώνες π.Χ. και μ.Χ., εν μέρει για να ανταποκριθεί στη ρωμαϊκή ζήτηση ελεφαντόδοντου, μπαχαρικών και άλλων ινδικών προϊόντων. Σε αρχαία λιμάνια της νότιας Ινδίας, όπως η Μούζιρις και το Καβεριπατινάμ, βρέθηκαν ρωμαϊκά νομίσματα, ενώ στο Αρικαμεντού αποκαλύφθηκε τμήμα ρωμαϊκού εμπορικού σταθμού. Τον 1ο αιώνα μ.Χ. ο Πλίνιος διαμαρτύρεται ότι μπαχαρικά, κοσμήματα, μουσελίνες και εξωτικά ζώα από την Ινδία στοίχιζαν στους Ρωμαίους 550 εκατομμύρια σηστερτίους το χρόνο σε χρυσό. Στο Βαρβαρικόν στο δέλτα του Ινδού, το μεγάλο κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου του Μπαρικάζα (Μπροάχ) και σε άλλα λιμάνια φόρτωναν στα πλοία καλλαΐτη, διαμάντια, νάρδο, λουλάκι, μεταξωτό νήμα και ταρταρούγα, ενώ από την Αιθιοπία, την Αραβία και τη Μεσόγειο έφερναν μεγάλες ποσότητες κρασιού μαργαριτάρια, χαλκό, χρυσό και δούλους. Στα βορειοδυτικά, σημαντικό μέρος του κινέζικου εμπορίου μετάξης, ιδιαίτερα στη διάρκεια των ρωμαϊκών πολέμων κατά της Παρθικής, μετακομιζόταν στην Ταξίλα προτού σταλεί στο δέλτα του Ινδού για μεταφορά σε άλλα πλοία

Η ΒΟΥΔΙΣΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ
Α *Ανάγλυφο από τη Ναγκαρζουνακόντα (σχολή του Αμαραβάτι), που δείχνει στην επάνω ζώνη γυναίκες που κοιμούνται και στην κάτω έναν μποντισάτβα έτοιμο να εγκαταλείψει τον κόσμο των θνητών. Οι μποντισάτβα, μορφές του βουδισμού μαχαγιάνα, ήταν ημίθεοι που μπορούσαν να βοηθήσουν τους απλούς θνητούς να κερδίσουν τη σωτηρία και την αιώνια ζωή. 3ος αιώνας μ.Χ., ύψος περ. 1,30 μ.*

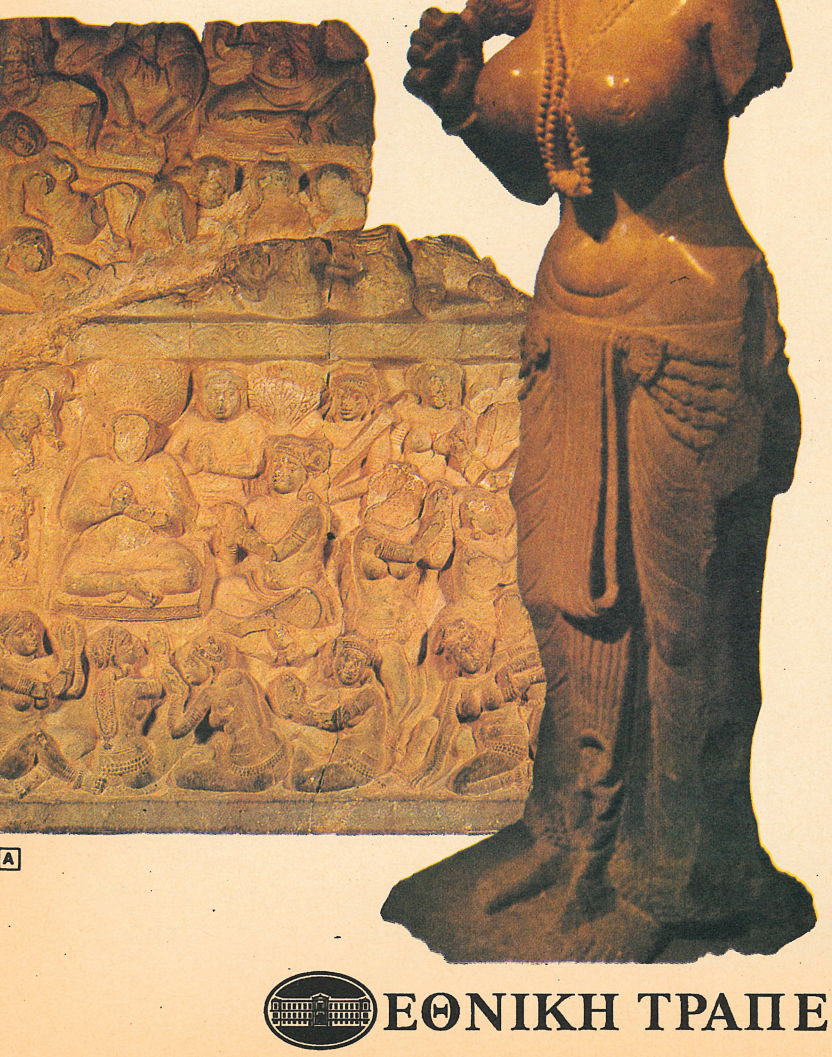

Β *Γλυπτό γιακσί (πνεύμα του δέντρου) από το Ντινταργκάνζ, Πάτνα. Μαουρία, 3ος αιώνας π.Χ., ύψος περ. 1,6 μ.*
Γ *Στύλος του Ασόκα με εγχάρακτα διατάγματα που ενσωματώνουν βουδιστικές αρχές, στο Λαουρίγια Νανταγκάρ. περ. 242 π.Χ., λειασμένος ψαμμίτης, ύψος 9,79 μ.*

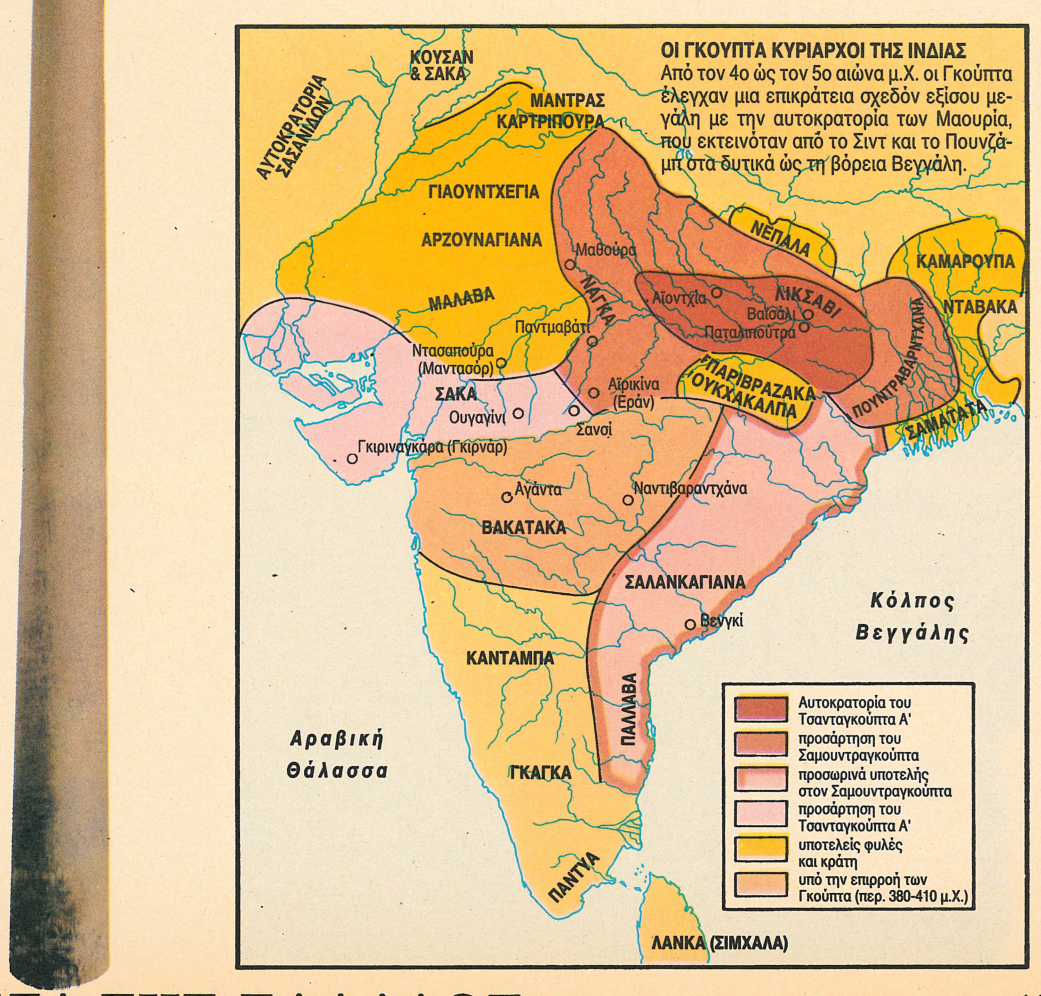

ΟΙ ΓΚΟΥΠΤΑ ΚΑΙ Ο ΒΟΥΔΙΣΜΟΣ

Ινδοί έμποροι που αναζητούσαν μπαχαρικά για τη ρωμαϊκή αγορά άνοιξαν πρακτορεία σε όλη τη νοτιοανατολική Ασία.

Η Νοτιοανατολική Ασία αφομοίωνε σημαντικά στοιχεία του ινδικού πολιτισμού, όπως η ινδική αντίληψη της βασιλείας και του νόμου, η ινδουιστική και βουδιστική θρησκεία με την τεχνοτροπία τους στην τέχνη και την αρχιτεκτονική, η γλώσσα των παλαιότερων γνωστών επιγραφών που βρέθηκαν στη Νοτιοανατολική Ασία. Ασφαλώς, επικοινωνία με την Ινδία υπήρχε ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους. Ωστόσο, κατά την πρώτη χιλιετία μ.Χ. οι εμπορικές σχέσεις δια ξηράς και θαλάσσης ενισχύθηκαν σημαντικά και στο εσωτερικό της Νοτιοανατολικής Ασίας αλλά και με άλλες περιοχές. Βελτιώσεις στη ναυπηγική επέτρεπαν σε ινδούς εμπόρους να πλέουν, με τη βοήθεια των μουσσώνων, απευθείας στην περιοχή που ήταν γνωστή ως *Σουβανναμπούμι* ή Χώρα του Χρυσού. Προϊόντα που διακινούνταν ανάμεσα σε μεσόγειους και παράκτιους οικισμούς της Νοτιοανατολικής Ασίας ήταν ξυλεία, λάδι και ρητίνη, ορυκτά και φυτά για πολλαπλές χρήσεις: βαφή, θεραπευτική, δηλητήρια, τροφή.

Η κλασική εποχή

Κατά τα μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ., τα ξένα βασίλεια στο βορρά βρίσκονταν σε παρακμή, και νέες εγχώριες ομάδες άρχισαν να εμφανίζονται. Στο νότο, πάλι, οι εμπορικές σχέσεις είχαν συμβάλει στην ανάδυση πόλεων και κρατών. Στην Κεϋλάνη (Σρι Λάνκα), συστήματα άρδευσης οργανωμένα από το κράτος αύξησαν την ευημερία και την απόδοση των κτημάτων, ιδιαίτερα στα περίχωρα της Ανουρανταπούρα, της βασικής πόλης του νησιού. Στην ηπειρωτική χώρα, οι πληθυσμοί Ταμίλ, στα νότια του Μαντράς, έχτισαν σημαντικά λιμάνια και στις δυο πλευρές της νότιας άκρης, ενώ οι Σαταβαχάνα του Ντεκάν απέκτησαν μεγάλη ισχύ, διασκελίζοντας τη χερσόνησο και προωθούμενοι στη βόρεια πεδιάδα. Τέλος, στις αρχές του 4ου αιώνα, η εγχώρια δυναστεία των Γκούπτα, με έδρα και πάλι τη Μάγκαντα, επέβαλε μια νέα, σχεδόν αυτοκρατορική αρχή, που εκτεινόταν στα χρόνια της ακμής της από το Σιντ και το Πουντζάμπ ώς τη δυτική και βόρεια Βεγγάλη. Η κυριαρχία των Γκούπτα αναγνωριζόταν και σε περιοχές ακόμη πιο νότια και ανατολικά.

Από πολλές απόψεις η περίοδος των Γκούπτα ήταν η κλασική εποχή του βόρειου ινδικού πολιτισμού. Εκείνη την περίοδο έλαβαν την τελική μορφή τους οι Πουράνα, που καταγράφουν την ινδουιστική εκδοχή της δημιουργίας και της πρώιμης ιστορίας της ανθρωπότητας. Αλλά ο βουδισμός, που ταξιδεύει μακριά με τους ινδούς εμπόρους και ταξιδευτές, διαδίδεται ταχύτατα πολύ πέρα από τα σύνορα της ινδικής χερσονήσου. Το 379 μ.Χ. γίνεται η επίσημη θρησκεία της Κίνας, ενώ ακόμη και στη Νοτιοανατολική Ασία, όπου παλαιότερα επικρατούσε ο ινδουισμός, επέζησε και άνθισε πολύν καιρό μετά την παρακμή της αντίπαλης θρησκείας τον 7ο και τον 8ο αιώνα. Στην Ινδία, οι πρώτοι πέντε αιώνες μ.Χ. ήταν η κλασική εποχή της βουδιστικής τέχνης, με την ίδρυση και τη διακόσμηση των σημαντικών μοναστηριών του Αμαραβάτι, της Αζάντα και Νακαρζουνακόντα.

Κατά την ειρηνική και ευδόκιμη περίοδο των Γκούπτα, ινδοί λόγιοι διαμόρφωσαν το δεκαδικό μετρικό σύστημα (με βάση το δέκα, ίσως επειδή οι άνθρωποι μετρούσαν με τα δάκτυλα) και μια απλή νέα μέθοδο γραφής των αριθμών (που την ονομάζουμε «αραβική», μόνον επειδή τη διέδωσαν στη Δύση άραβες έμποροι και μελετητές, ενώ η προέλευσή της είναι εξ ολοκλήρου ινδική). Η πραγματική επανάσταση όμως ήταν η επινόηση ενός συμβόλου για το μηδέν, ώστε να παριστάνεται συμβολικά η κενή στήλη του αριθμητηρίου. Η σημασία αυτών των μαθηματικών καινοτομιών για την ανθρωπότητα είναι ισοδύναμη με την εφεύρεση του τροχού, του αλφαβήτου και της πυξίδας.

Τα τελευταία χρόνια της αυτοκρατορίας των Γκούπτα σκιάστηκαν από την εσωτερική αναταραχή και την απειλή εισβολής νομαδικών λαών στο βορρά. Τη μεγαλύτερη απειλή αποτελούσαν οι Εφθαλίτες ή Λευκοί Ούνοι, συγγενείς των Μαύρων Ούνων που εισέβαλαν, με επικεφαλής τον Αττίλα, στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία το 450 μ.Χ. Περίπου τριάντα χρόνια αργότερα, οι Λευκοί Ούνοι κατόρθωσαν να εισχωρήσουν στη βόρεια Ινδία, λεηλατώντας και καταστρέφοντας τα βορειοδυτικά βουδιστικά μοναστήρια με σχεδόν θρησκευτικό φανατισμό και επεκτείνοντας την κυριαρχία τους σε τμήματα της κεντρικής Ινδίας.

Όταν ο κινέζος προσκυνητής Σονγκ Γιουν επισκέφθηκε τα Γάνδαρα τον 6ο αιώνα, βρήκε ερειπωμένα τα βουδιστικά κέντρα, γκρεμισμένες τις στούπες και τον πληθυσμό αποδεκατισμένο ή υποδουλωμένο. Η τρομερή αυτή δοκιμασία, που κατέληξε στην καταστροφή των Γκούπτα, σήμανε το τέλος της κλασικής εποχής του ινδικού πολιτισμού. Τους επόμενους αιώνες η Ινδία περιορίστηκε ξανά σε ένα συνονθύλευμα μικρών βασιλείων που μάχονταν αναμεταξύ τους για την ηγεμονία.

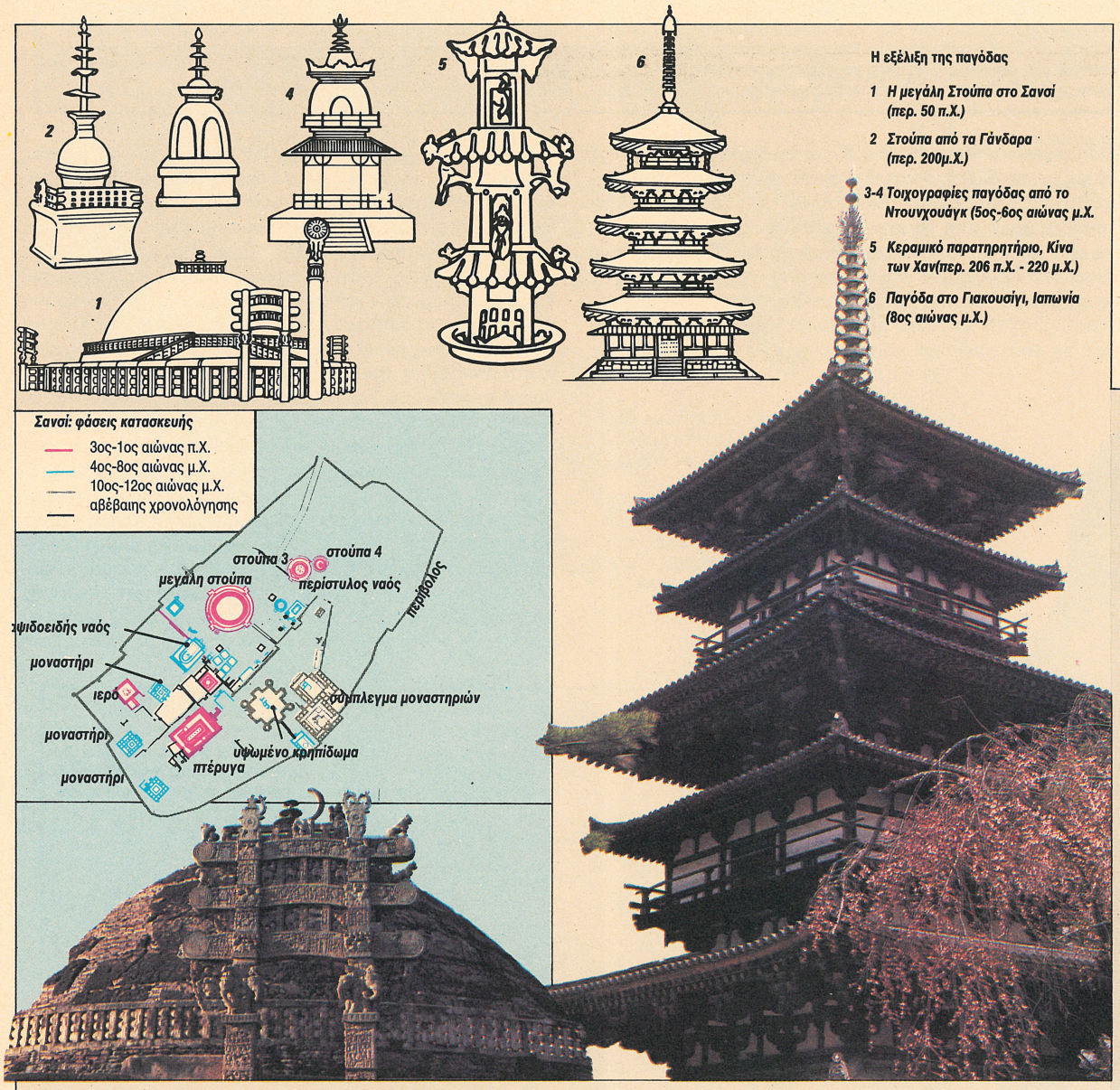

ΒΟΥΔΙΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ: ΣΤΟΥΠΕΣ ΚΑΙ ΠΑΓΟΔΕΣ
Η ινδική *στούπα* (το τελετουργικό κέντρο του μοναστηριού) αποτελείται από μια τετράγωνη βάση πάνω στην οποία υψώνεται ένας ημισφαιρικός τύμβος μ' έναν κεντρικό ιστό στεφανωμένο με τσάτρα ή τελετουργικές ομπρέλες. Το σύνολο περιστοιχίζεται από περίβολο, όπως στο Σανσί *επάνω αριστερά*. Η παγόδα της ανατολικής Ασίας αποτελείται από πολλούς ορόφους και ακολουθεί εν μέρει την κινέζικη μορφή της βίγλας, αλλά ο κεντρικός ιστός της διατηρεί τη μορφή της αρχικής *στούπας*, μιας τετράγωνης βάσης και ενός ημισφαιρικού θόλου, με πολλαπλά *τσάτρα* στην κορυφή. Οι περισσότερες ξύλινες παγόδες σώζονται στην Ιαπωνία, όπως είναι η παγόδα του 8ου αιώνα στο ναό του Γιακούσι, *επάνω δεξιά*. Στο Μπορομπουντούρ της Ιάβας, η τετράγωνη βάση της *στούπας* αποκτά πιο σύνθετη μορφή: πέντε τετράγωνα και τέσσερα κυκλικά κρηπιδώματα σχηματίζουν μια τριδιάστατη μαντάλα ή κοσμικό διάγραμμα *αριστερά*. Τα σχήματα στα διάφορα επίπεδα αναπαριστούν 505 καθιστά ομοιώματα του Βούδα.
A *Βούδας που προσεύχεται καθισμένος σε θρόνο, με εγχάρακτο μποτισάτβα στο κάτω μέρος των πτυχώσεων, από το Μαρντάν -χαρακτηριστικό της ινδοελληνιστικής παράδοσης των Γανδάρων των βορειοδυτικών περιοχών. 2ος-3ος αιώνας μ.Χ., σχιστόλιθος, ύψος 95 εκ.*

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΝΟΤΙΑ ΑΣΙΑ: 200–1000 μ.Χ.

Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΒΟΥΔΙΣΜΟΥ

Από τη γενέτειρα του Βούδα, Μποντ Γκάγια, στη νοτιοδυτική Ινδία, ο βουδισμός εξαπλώθηκε από την Ινδία, δια ξηράς και θαλάσσης, προς δύο ευρύτατες κατευθύνσεις. Στα βόρεια διαδόθηκε ακολουθώντας την οδό της μετάξης, μέσω Αφγανιστάν και Σινκιάγκ στην Κίνα, και από εκεί στην Κορέα και την Ιαπωνία. Στα νότια ο βουδισμός διαδόθηκε στην Ινδοκίνα και την Ινδονησία ακολουθώντας εμπορικούς δρόμους που υπήρχαν επί πολλούς αιώνες.

ΒΟΥΔΙΣΤΙΚΗ ΙΝΔΙΑ

Στο χάρτη αναγράφονται οι τόποι που συνδέονται με τη ζωή του Βούδα και τα 16 μεγάλα βασίλεια ή Μαχαγιαναπάντα της πρώιμης Ινδίας.